

ANTISZEMITA ELŐÍTÉLETESÉG A MAI MAGYAR TÁRSADALOMBAN

Kutatási jelentés
2015.

**Antiszemita előítéletesség a mai magyar társadalomban
Kutatási jelentés**

Szerzők: Hann Endre és Róna Dániel

Budapest, 2015

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	3
2. A zsidóság társadalmi ügyének érzékelése, fontossága	3
3. Az antiszemitizmus és az előítéletesség mérése	4
4. Az antiszemitizmus mértéke	5
5. Kik az antiszemiták?	13
6. A holokauszt és a múlt emlékezete	18
7. Izrael és az antiszemitizmus	21
8. Felismerhetők-e a zsidók?	22
9. A zsidók percepciója: mennyien vannak?	23
10. Az antiszemitizmus percepciója	25
11. Aktualitások	29
12. Összehasonlítás	32
13. Összefoglalás	34
Függelék	37

1. Bevezetés

A Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet a Tett és Védelem Alapítvány megbízásából 2014 novemberében-decemberében átfogó felmérést végzett a magyar társadalom zsidósághoz való viszonyáról:

- a zsidósággal kapcsolatos véleményekről, képzetekről;
- az antiszemita előítéletek gyakoriságáról, erősségéről;
- az antiszemitizmus percepciójáról;
- a zsidó szervezetek társadalmi szerepvállalásának megítéléséről;
- az utóbbi időszakban a kormány és a zsidó közösség közötti konfliktusok társadalmi érzékeléséről.

A kutatás kérdőíves módszerrel történt, a 18 éves és idősebb népességet reprezentáló 1200 fős minta személyes megkérdezésével. A minta kisebb torzulásait a KSH adatait felhasználva matematikai eljárással, úgynevezett súlyozással korrigálták, és így a minta pontosan tükrözi a szavazókorú lakosság településtípus, nem, életkor és iskolai végzettség szerinti összetételét. A közölt adatok hibahatára a teljes mintában a válaszok megoszlásától függően legfeljebb ± 3 százalék. A mérési eljárás a Kovács András által kidolgozott koncepcióra épült,¹ a kutatás során túlnyomóan az általa 1995 óta többször alkalmazott kérdőívet használtuk, ami lehetővé teszi az adatok időbeli változásainak bemutatását.

A Medián kérdezőbiztosai a kutatás során viszonylag hosszabb ideig, mintegy fél óráig faggatták a válaszadókat a zsidósággal kapcsolatos kérdésekkel. Mielőtt azonban megkezdjük a tekintélyes adathalmaz ismertetését, tisztázni kell azt a kérdést, hogy mit mutatnak, és mit nem mutatnak meg a kérdőíves adatok? Tanulmányunk elején először közvetett bizonyítékokkal azt kívánjuk megvilágítani, hogy a zsidósággal kapcsolatos nézetek-vélemények és az utóbbi idők történései mennyire foglalkoztatják az átlag magyar állampolgárt, a kérdésnek milyen fontosságot tulajdonít a közönség. Ennek tudatában tartjuk célszerűnek körbejárni az antiszemitizmus és az előítéletesség mérésének problematikáját. A módszertani kérdések tisztázása után először a zsidóellenes nézetek, érzületek gyakoriságát mutatjuk be, majd megvizsgáljuk, hogy ezek a társadalom mely csoportjaira jellemzőek elsősorban. Következő lépésként a Holokausztra, a múlt emlékezetére, majd az antiszemitizmus percepciójára vonatkozó adatokat vesszük sorra. Az írás utolsó részében pedig az utóbbi időszakban a kormány és a zsidó közösség között lezajlott konfliktusok megítélését vesszük szemügyre.

2. A zsidóság társadalmi ügyének érzékelése, fontossága

Talán az tekinthető „természetes” állapotnak, ha egy vallási, etnikai közösség ügye a társadalom többsége számára nem számít kiemelkedő problémának: minden kutatásban, ahol a legfontosabb problémákról kérdezik a válaszadókat, a munkanélküliség, szegénység, közbiztonság és hasonló említések szerepelnek az első helyeken. Mégsem magától értetődő, hogy egy kisebbség problémája ne kerülhetne be a kiemelkedő ügyek közé, elég csak a nyugat-európai bevándorlásra vagy a magyarországi cigányságra gondolni. A zsidóság minden valószínűség szerint az utóbbiaknál

¹ Kovács András, *A kéznél lévő Idegen. Antiszemita előítéletek a rendszerváltozás utáni Magyarországon. POLGART Kiadó, Budapest 2005. ; The Stranger at Hand. Antisemitic Prejudices in post-Communist Hungary. Brill, Leiden – Boston 2011.*

lényegesen kevésbé, más kisebbségekhez képest viszont valamivel jelentősebb témának számít a magyar lakosság számára.

Ennek megfelelően, amikor arról kérdezzük a válaszadókat, hogy hallottak-e például a német megszállási emlékmű ügyéről, akkor a többség (61 százalék) igennel válaszol, sőt, – saját bevallásuk szerint – nem kevesen értesültek a 2014-es év Holokauszt-émlékvé nyilvánításáról (37 százalék), illetve a gyermek-áldozatok emlékére tervezett új budapesti múzeumról (27 százalék). Ugyanakkor csak kis részükről feltételezhetjük, hogy ténylegesen odafigyeltek ezekre az ügyekre. Negyedük-ötödük nem tudta helyesen megnevezni, hogy mi volt a zsidó közösség álláspontja a vitatott témákban, ráadásul a válaszadóknak alig több mint 5 százalékról mondható el, hogy mindhárom kérdésről hallott és mindhárom kérdésben jól azonosította a zsidó közösség álláspontját is. Az önbevalláson alapuló hallomásnál sokatmondóbb az, hogy nyitott kérdésre (tehát fejből, előre megadott válaszlehetőségek nélkül) hányan tesznek említést az eseményekről: csak arról mondhatjuk el, hogy számon tartja az ügyet, aki magától is nevesít legalább egy konkrét történetet. A holokauszt-émlékévet mindössze 2 százalék, a német megszállási emlékművet pedig 10 százalék említette spontán módon. (Egyébként ezeken kívül Zoltai Gusztáv tanácsadói kinevezése volt az egyetlen olyan ügy, ami foglalkoztatta a közvélemény kimutatható részét, ám azt is csak 2-3 százaléknál válaszadó hozta szóba).

Mindez nem is meglepő annak fényében, hogy az NMHH tartalomelemzése szerint² 2014-ben csak a Szabadság téri német emlékmű került be a fősodratú médiumok legnagyobb teret kapott hírei közé, az is csak az év két hónapjában a 10-15. hely környékére. A többi ügy nem kapott kimutatható nyilvánosságot a legnézettebb és legolvasottabb országos sajtóorgániumokban.

Noha adataink csak ezekről a konkrét ügyekről vannak, joggal feltételezhetjük, hogy a – tanulmányunk zömét kitevő – zsidósággal kapcsolatos általános viszonyulások (társadalmi távolság, előítéletek és attitűdök) is hasonló módon helyezkednek el az átlagpolgár fontossági hierarchiájában. A magyar választót tehát csak igen mérsékelten foglalkoztatják a zsidósággal kapcsolatos kérdések. Ugyanakkor ahhoz képest mégis számottevő az érdeklődés, hogy olyan ügyről van szó, amely a lakosság nagy többségét nem érinti közvetlenül. A továbbiakban minden adatot ezzel az összefüggéssel együtt érdemes értelmezni: a válaszadóknak feltehetően csak egy kis, de mégis jelentékeny része tartja relevánsnak, fontosnak a zsidósággal kapcsolatos témákat.

3. Az antiszemitizmus és az előítéletesség mérése

Az eddig elmondottakból az is következik, hogy például az a kérdés, hogy „mennyire tartja rokonszenvesnek vagy ellenszenvesnek a zsidókat?” a viszonyulás irányát képes megmutatni, de a kérdésnek tulajdonított súlyt nem: legyen szó akár szimpátiáról, akár antipátiáról még a szélsőérték mögött sem biztos, hogy a válaszadó kiemelkedően fontos érzelméről, motivációjáról van szó. Talán még ennél is hangsúlyosabb, hogy a kérdőíves kutatás véleményt, előítéletet és attitűdöt képes kimutatni – viselkedést nem. Milgram és Zimbardo híres kísérlete óta tudjuk, hogy az emberek saját maguk sincsenek tisztában azzal, hogy extrém körülmények között mire lennének, és mire nem lennének képesek: viselkedést, így például diszkriminációt tehát csak kísérleti módszerrel lehet kutatni. A kérdőíves adatokból még a „diszkriminációs készség, hajlam” olvasatát is csak nagyon óvatosan lehet megkövetelni. Azt például megkérdezhettük ugyan, hogy egyetért-e azzal, hogy

² http://mediatanacs.hu/dokumentum/163436/mediahasznalat_2014_aprilis.pdf

„bizonyos foglalkozási területeken korlátozni kellene a zsidók számát?” – ám egyáltalán nem magától értetődő, hogy túlnyomórészt azok lennének hajlandók ilyesmiben közreműködni, akik igennel válaszolnak a fenti kérdésre³. A problémát az okozza, hogy ehhez csak olyan jelenleg irreálisnak tűnő forgatókönyvvel juthatunk el, olyan extrém körülményeknek kellene fennállniuk, amelyekről messze vagyunk, így a válaszadó nem tudja elképzelni az adott szituációt. Egy ilyen állítással való egyetértés tehát viselkedésnél kevesebb, ugyanakkor azért pusztán véleménynél mégiscsak több, ezért talán szerencsésebb attitűdnek nevezni: bizonyos mértékű cselekvési hajlandóságot, predispozíciót fejez ki.

Az általunk helyesnek vélt interpretáció szerint az antiszemitizmust mérő kérdések elsősorban beállítódást tárnak föl: olyan megnyilvánulásról van szó, amelynek egyik jellemzője a változékonyság. Az időbeli összehasonlítás alapján érdemes megvizsgálni, hogy a véleményklíma inkább empatikus vagy inkább ellenséges irányba tolódott el a zsidósággal kapcsolatban. A vizsgálat során a Kovács András által régóta használt módszert követve mi is két dimenziót különböztettünk meg: a zsidókkal kapcsolatos képzetekkel, tévhitekkel, összeesküvés-elméletekkel való egyetértés esetén kognitív, az általános érzelmi elutasítás, társadalmi távolságtartás esetén affektív antiszemitizmusról beszélhetünk. A két dimenziót összevonva pedig azt fogjuk látni, hogy a válaszadók mekkora részére jellemző mindkét attitűd, sőt azt is, hogy milyen mértékben jellemző. Akik csak nagyon kevés zsidóellenes állítással értenek egyet, azokat a „nem antiszemita” kategóriába soroltuk be, akik kevés, de mégsem jelentéktelen számú állítást helyeselnek, azokat „mérsékelt antiszemitának”, akik pedig az állítások többségére rábólintottak, azokat „erősen antiszemitának” nevezzük. Ismét hangsúlyozzuk, hogy ezek a kategóriák nem fejezik ki a kérdésnek tulajdonított jelentőséget és nem mondanak semmit a válaszadó cselekvéséről sem. Az „erősen antiszemita” típus nem közvetlen diszkriminációs szándékot, hanem véleményben megnyilvánuló fogékonyságot jelent, és ugyanígy, a „nem antiszemita” kategória sem feltétlenül azt jelenti, hogy az illető válaszadó következetesen immunis lenne bármilyen zsidóellenes asszociációra, csak azt, hogy ez a válasza alapján nem derült ki.

4. Az antiszemitizmus mértéke

A kognitív antiszemitizmus

Először tehát az antiszemita előítéletesség tartalmát a zsidósággal kapcsolatos képzetekre, „ismeretekre” vonatkozó – az elmúlt két évtizedben többször alkalmazott – kérdéssorral mértük. A megkérdezetteket arra kértük, hogy ötfokú skálán jelezzék, mennyire értenek egyet nyolc kijelentéssel. A kijelentéssor tartalmaz hagyományos, vallási eredetű zsidóellenességet – antijudaizmust –, olyan zsidóellenes sztereotípiát, amely a zsidók túlzott mértékű befolyásában gyökeredzik, és olyan kijelentést is, amely a zsidók háttérbe szorításában látná a megoldást. Az 1. táblázat azok arányát mutatja, akik a kijelentésekkel teljesen illetve inkább egyetértettek (5 és 4 skálaérték). Tehát például 2014-ben azzal az állítással, hogy „A zsidó származású értelmiségiek befolyásuk alatt tartják a sajtót és a kultúrát” 11 százalék „teljes mértékben”, további 16 százalék pedig „inkább” egyetértett.

³ ERŐSS Gábor, GÁRDOS Judit : Az előítélet-kutatások bírálatához. *Educatio*, 2007, 1.szám: 17-37

1. táblázat

A zsidóellenes előítéletek tartalma

(egyetértés különféle kijelentésekkel, százalék)

	év	teljesen egyetért	egyetért
A zsidó származású értelmiségiek befolyásuk alatt tartják a sajtót és a kultúrát	2006	12	19
	2011	14	21
	2013	11	18
	2014	11	16
Létezik egy titkos zsidó együttműködés, amely meghatározza a politikai és gazdasági folyamatokat	2006	10	17
	2011	14	20
	2013	15	19
	2014	14	17
Túl nagy a zsidók befolyása ma Magyarországon	2013	12	15
	2014	9	15
A legjobb az lenne, ha a zsidók kivándorolnának az országból	2006	5	7
	2011	8	12
	2013	6	9
	2014	6	14
Bizonyos foglalkozási területeken korlátozni kellene a zsidók számát	2006	5	10
	2011	7	12
	2013	5	11
	2014	7	9
Jézus keresztre feszítése a zsidók megbocsáthatatlan bűne	2006	8	12
	2011	9	12
	2013	7	8
	2014	9	16
A zsidóság szenvedése Isten büntetése volt	2006	7	7
	2011	5	9
	2013	4	7
	2014	7	10
A zsidók hajlamosabbak tisztátlan eszközöket használni céljaik elérése érdekében, mint mások	2006	8	13
	2011	9	17
	2013	7	15
	2014	7	13

Összességében azt láthatjuk, hogy többnyire kevesebb, mint 10 százalék 'teljes mértékben', további mintegy 15 százalék 'inkább' egyetért a fenti állításokkal. Az egyes kérdések között apró különbségek voltak, a legtöbben a „zsidó világ-összeesküvés” sztereotípiáját fogadják el, de viszonylag népszerűek voltak a túlzott befolyásra vonatkozó állítások is. Az időbeli különbségek sem jelentősek: 2006-ról 2011-re szerény mértékű emelkedés érhető tetten szinte az összes kérdés

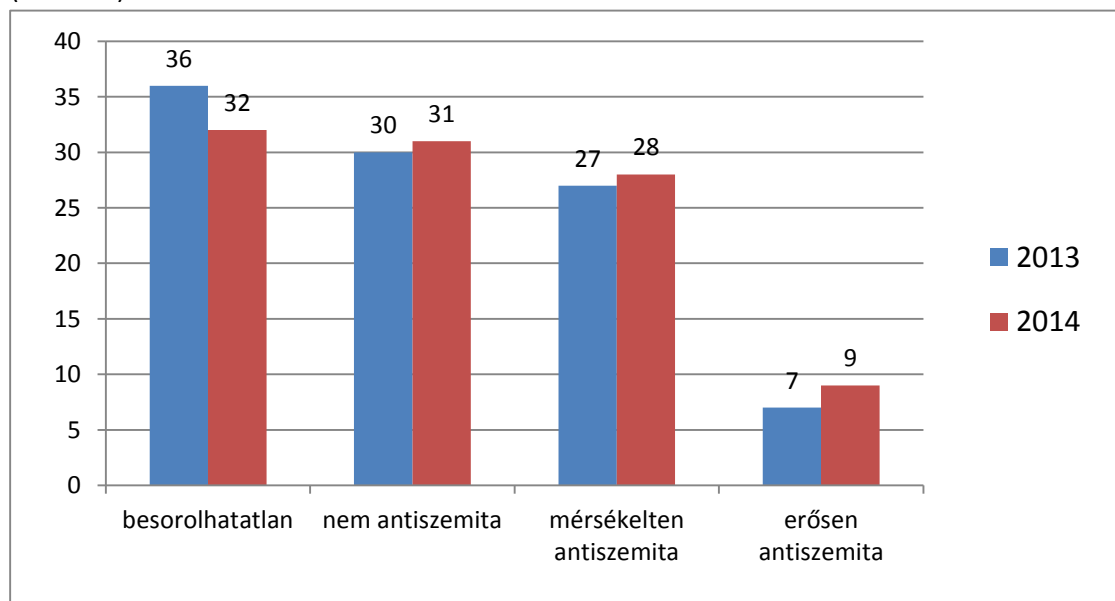
esetében, ám azóta az összkép nem változott (néhány kérdés esetében minimálisan csökkent, máshol meg minimálisan nőtt az egyetértők aránya).

Az imént jelzett három kategóriát a válaszok összegzése alapján a következőképpen kaptuk meg: minden egyes válaszadó skálaértékeit összeadtuk a nyolc kijelentésre vonatkozóan. Ezen az úton a legalacsonyabb skálapontszám 8, a legmagasabb pedig 40 (8-szor 5) lehetett. Az első csoportba (nem antiszemita) azokat soroltuk, akik esetleg elfogadnak néhány előítéletes sztereotípiát, de válaszaik összessége alapján alacsony pontszámot értek el a skálán (8-20 pont), a másodikba (mérsékelt antiszemita), akik közepesen előítéletesnek mutatkoztak (21-30 pont), a harmadikba pedig azokat, akiket pontszámaik alapján erős antiszemitizmus jellemez (31-40 pont). A módszer alapján a válaszadók 31 százaléka került a nem antiszemita, 28 százalék a mérsékelt antiszemita, 9 százalék az erősen antiszemita csoportba, míg a válaszmegtagadások és a „nem tudom” válaszok miatt 32 százaléknál válaszadót egyik kategóriába sem soroltunk be. (1. ábra). A megoszlás szinte teljesen ugyanaz, mint 2013-ban, egyedül a harmadik kategóriába kerültek valamivel többen.

1. ábra.

Kognitív antiszemita aránya a magyar társadalomban 2013-ban és 2014-ben

(százalék)

A második táblázat azt illusztrálja, hogy a csoportbesorolás alapján az esetek elsősorban többségében, de nem mindig lehet pontosan előrejelezni, hogy a kognitív antiszemitizmusra vonatkozó egyes kérdésekre hogyan válaszolnak az interjúalanyok. A zsidó befolyásra utaló első két állítás még a nem-antiszemita csoportba került választók 8, illetve 12 százalékának a véleményével is találkozunk. A vallási antiszemita állítások egy kicsit kevésbé illeszkednek a többi kérdés megoszlásának mintázatába: az erősen antiszemita 10, illetve 20 százaléka visszautasítja az antijudaista állításokat. Alapvetően azonban a nyolc állítás nagyon hasonló megoszlást mutat az antiszemitizmus alapján képzett csoportokban.

2. táblázat

Az egyes antiszemita kijelentések elfogadása az antiszemitizmus szerinti csoportokban (százalék)

	erősen antiszemiták	mérsékelt antiszemiták	nem antiszemiták
Létezik egy titkos zsidó együttműködés, amely meghatározza a politikai és gazdasági folyamatokat	96	44	12
A legjobb az lenne, ha a zsidók kivándorolnának az országból	96	27	1
A zsidó származású értelmiségiek befolyásuk alatt tartják a sajtót és a kultúrát	94	38	8
Túl nagy a zsidók befolyása ma Magyarországon	94	30	6
A zsidók hajlamosabbak tisztátlan eszközöket használni céljaik elérése érdekében, mint	91	28	3
Bizonyos foglalkozási területeken korlátozni kellene a zsidók számát	90	21	0
A zsidóság szenvedése Isten büntetése volt	90	25	3
Jézus keresztre feszítése a zsidók megbocsáthatatlan bűne	80	36	6

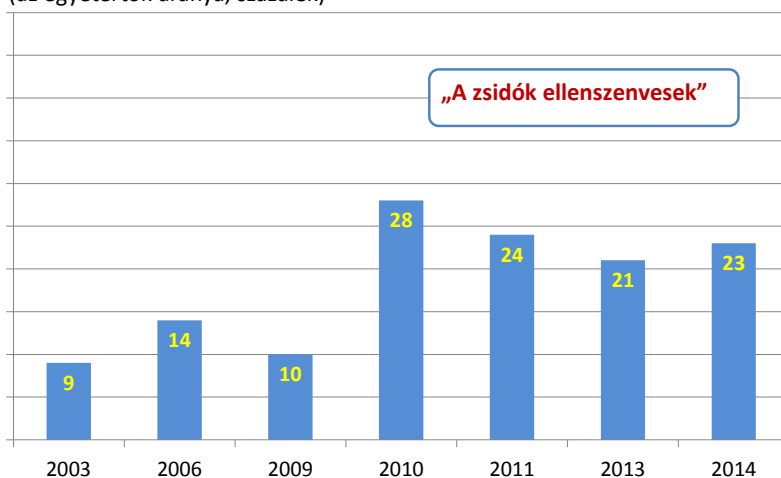
Az affektív antiszemitizmus

Ebben a dimenzióban a zsidósághoz fűzött érzelmi viszonyt térképezzük fel, három kérdést használva. Elsőként arra kértük a megkérdezetteket: mondják meg, inkább rokonszenvesek, vagy inkább ellenszenvesek számukra a zsidók.

2. ábra

A zsidók érzelmi elutasítása, 2003-2014

(az egyetértők aránya, százalék)

Az utóbbi egy évben szerény mértékű növekedést láthatunk, ám sokkal inkább szemet szúrhat, hogy 2009 és 2010 között igen jelentős ugrás – tartósnak bizonyult közhangulat-változás – következett be: a korábbi 10 százalékos körüli érték azóta jóval 20 százalék felett van. Jóllehet választási években mindig magasabb az érték egy hajszálnyival, a 2010-es ugrást ezzel nem lehet megmagyarázni. Életszerűnek tűnik a feltételezés, hogy az ugráshoz hozzájárul a Jobbik berobbanása, mainstreammé válása is, mert az legitimebbé tehetette a zsidókkal szembeni ellenszenvet a közbeszédben. Bizonyítani ezt azonban a rendelkezésünkre álló adatok alapján nem tudjuk.

A második kérdés ehhez nagyon hasonló, csak itt nem két opció közül kellett választani, hanem egy 9-es skálán kellett a válaszadóknak kifejezniük a zsidókkal – és más etnikumokkal – kapcsolatos érzületüket. A 3. táblázatban átlagpontokat közlünk, a 9-es jelenti a maximális rokonszenvet, az 1-es pedig a teljes ellenszenvet.

3. táblázat.

A zsidók és más etnikumok rokonszenv-indexe 9 fokú skálán

átlagok

	2006	2007	2009	2010	2011	2013	2014	korrelációs együttható* a zsidók iránti rokonszenvvel
svábok	5,38	5,48	5,75	4,86	5,14	4,96	5,30	0,625**
négerek	4,55	4,24	4,72	4,26	4,48	4,20	4,28	0,555**
románok	4,70	4,00	4,11	4,23	4,44	4,26	4,45	0,543**
kínaiak	3,77	3,80	4,09	4,01	4,11	4,12	4,33	0,388**
arabok	3,87	3,66	4,37	4,04	3,93	4,06	4,09	0,266**
cigányok	3,33	3,03	3,39	3,64	3,63	3,69	3,64	0,174**
zsidók	5,02	5,00	5,24	4,47	4,61	4,53	4,73	-

*A korrelációs együttható olyan statisztikai mutató, amely két változó közötti kapcsolat szorosságát fejezi ki. A maximális, egyes értéket akkor veszi fel, ha az egyik változót teljes mértékben meghatározza a másik változó, nullás értéket, ha azok teljesen függetlenek egymástól. Tehát például a zsidók és a svábok megítélése közötti 0,625-ös korrelációs együttható azt jelenti, hogy igen erős a kapcsolat a két szimpátiaskála között: jórészt ugyanazok a válaszadók tartják rokonszenvesnek (vagy ellenszenvesnek) a két etnikumot. A többi kapcsolat valamivel gyengébb, ám még mindig szignifikáns (95 százalékos szinten, ezt jelzi a két csillag).

A táblázatból mindenekelőtt kiderül, hogy a megkérdezettek általában véve nem igazán tartják rokonszenvesnek az országban élő kisebbségeket: a 9-es skálának 5 a középpértéke, egyedül a svábok kaptak ennél valamivel magasabb értéket. Második tanulságként megerősíthetjük azt a közismert ténytet is, hogy egyértelműen a cigányság társadalmi megítélése a legrosszabb, a zsidók pedig skálaközép alatti értékkel is a svábok után a második legmagasabb átlagpontszámot kapták. Ami az időbeli változást illeti, ebben a kérdésben is 2009 és 2010 között volt a legmarkánsabb elmozdulás, nemcsak a zsidókat, hanem a svábokat, négereket és arabokat illetően is. Ugyanakkor a

svábok és az arabok „korrigáltak”, 2014-re elérték a 2006-os kiindulósíntet, a zsidók (és a néger) viszont elutasítottabb csoport lettek.

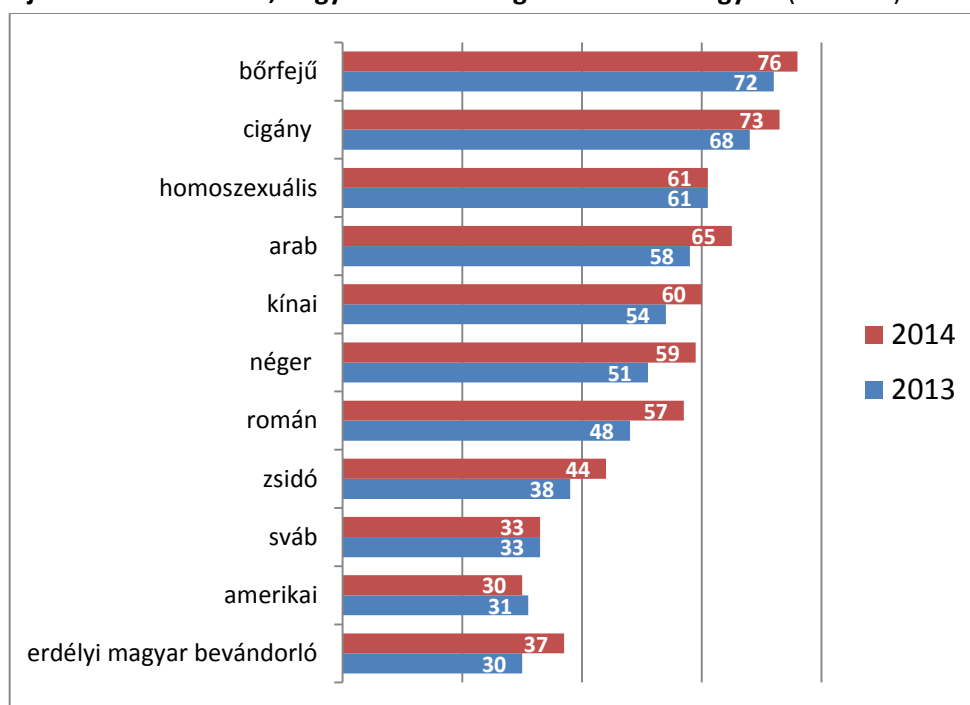
A 3. táblázat utolsó oszlopa azt is megvilágítja, hogy a zsidóellenesség nagy valószínűséggel együtt jár minden más csoport iránti ellenszennel: különösen erős a korreláció egyfelől a zsidók, másfelől a románok, svábok és négerok szimpátiakálaja között, de még a többi etnikum esetében is szignifikáns az összefüggés. Ez azt jelenti, hogy nagyrészt ugyanazok a válaszadók tartották ellenszenvesnek a zsidókat, mint a svábokat és a többi etnikumot (lásd megjegyzés rovat a 3-as táblázat alatt). *Az antiszemitizmus tehát – nem meglepő módon – gyakran kéz a kézben jár az általános idegenellenességgel.*

A harmadik kérdésben a zsidóktól – és más etnikai, illetve életmód-kisebbségektől – való idegenkedést, távolságtartást mértük.

3. ábra.

Társadalmi távolság különféle csoportoktól

(„Nem járulna hozzá ahhoz, hogy a szomszédságába költözzön egy...” (százalék)

Ismét kikristályosodott, hogy a „mátság” széles körben nem elfogadott Magyarországon: még a legszimpatikusabbnak ítélt csoportoktól is elzárkózna a társadalom egyharmada. Az ábra jelzi az érzelmi elutasítás fokozódását, ugyanakkor arra is rávilágít, hogy ez nemcsak a zsidókkal, de több más kisebbséggel szemben is bekövetkezett. A zsidóság iránti ellenszenn a magyar társadalomban nem számít erősnek a más csoportok iránt megnyilvánulóhoz képest.

Ennek a kérdésnek az alapján is megerősíthetjük az imént levont tanulságot, miszerint az antiszemitizmus gyakran egy tágabb idegenellenességnek a megnyilvánulása: azok a válaszadók, akik nem szívesen laknának a szóban forgó etnikumokkal, kisebbségekkel szomszédságban, azok a zsidósággal kapcsolatban is sokkal elutasítóbbak voltak (4. táblázat). Az általános xenofóbia mindenkire kiterjed, aki „más”: intuitíve azt gondolhatnánk például, hogy a zsidók és a bőrfejűek elutasítása teljesen különböző emberekre jellemző, ám éppen ellenkezőleg: aki a bőrfejűektől elzárkózik, az a zsidóktól is nagyobb valószínűséggel idegenkedik. A magyar lakosság jelentős része

számára a „zsidó” pusztán a másság egyik letéteményese, és *ilyen minőségében* érez antipátiát iránta – éppúgy, ahogy mindenki iránt, aki a „másságot” testesíti meg.

4. táblázat.

Azok aránya, akik hozzájárulnának ahhoz, hogy zsidó legyen a szomszédjuk...

(százalék)

	azok körében, akik hozzájárulnának ahhoz, hogy a szomszédjuk egy ... legyen	azok körében, akik NEM járulnának hozzá ahhoz, hogy a szomszédjuk egy ... legyen
arab	87	40
amerikai	75	12
bőrfejű	73	50
erdélyi magyar bevándorló	75	21
kínai	83	38
homoszexuális	87	37
néger	83	36
román	89	31
sváb	76	13

Az első két kérdésre adott válaszok (1. és 3. táblázat) összegzése alapján képet alkothatunk arról, hogy mekkora az antiszemita érzületet táplálók aránya a magyar népességben⁴.

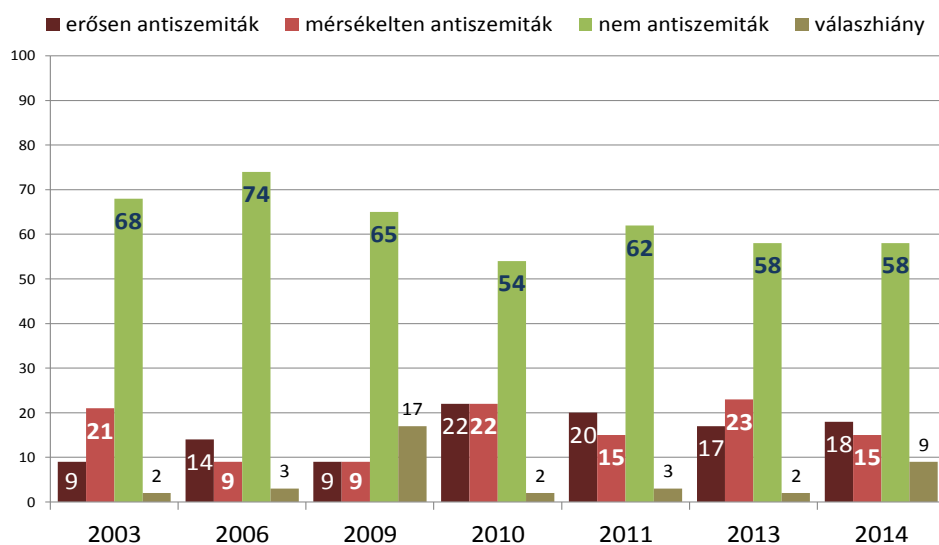
A 4. ábrán ismét jól látszik, hogy az affektív antiszemitizmus 2010-ben erősödött meg, azóta minimálisan enyhült. 2014-ben az előző évhez képest számottevően esett a mérsékelt antiszemita aránya, ám hajszálnyival nőtt az erősen zsidóelleneseké. Összességében úgy tűnik, hogy az érzelmi zsidóellenesség a társadalom körülbelül egyharmadára jellemző.

⁴ Azokat a válaszadókat, akik ellenszenvet éreznek a zsidók iránt, és a rokonszenv-hőmérőn az 1-5 értékek valamelyikét jelölték be a zsidókkal kapcsolatban, az erősen antiszemita csoportjába soroltuk; az “ellenszenvező” csoport többi tagját és azokat, akik nem éreznek ellenszenvet a zsidókkal szemben, viszont a rokonszenv-hőmérőn mégis az 1-3 értékek valamelyikét jelölték be, a mérsékelt antiszemita csoportjába, és végül az összes többi válaszadót a nem antiszemita csoportjába.

4. ábra

Az érzelmi antiszemiták arányának alakulása 2003-2014

(százalék)

Az antiszemiták aránya a két dimenzió összegzése alapján

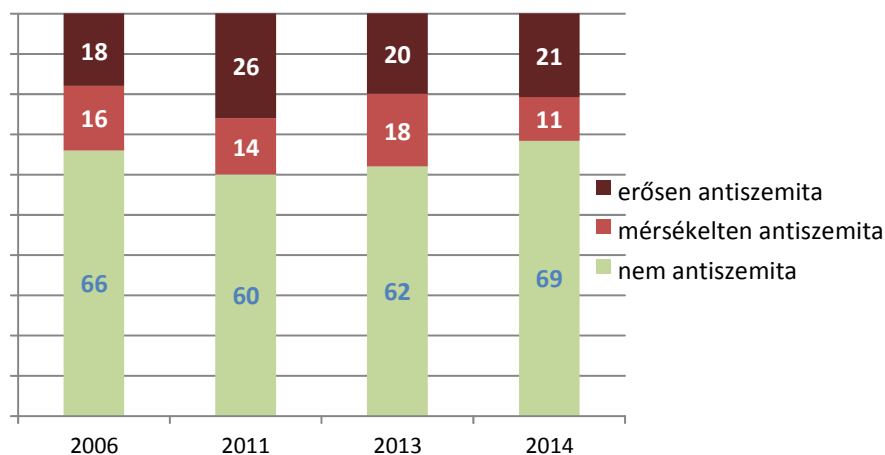
Az antiszemita gondolkodású és az antiszemita érzelmű csoportok – bár nyilvánvalóan nagyban átfedik egymást – nem azonosak, tagjaik nem feltétlenül ugyanazok. Az elemzés most következő részében összevonjuk a két dimenziót: azokat tekintjük erősen antiszemitáknak, akik azok voltak mindkét dimenzióban, vagy legalább az egyikben, a másikon pedig mérsékeltek. Mérsékelten antiszemitának azokat tekintjük, akik mindkét dimenzióban a mérsékeltek közé, vagy akik az egyik dimenzióban az erős, a másikon a nem-antiszemita csoportba kerültek.

Ezek alapján is azt láthatjuk, hogy a társadalom mintegy harmadára jellemző az antiszemitizmus, ötödére pedig az erőteljes zsidóellenes beállítódás. Az időbeli tendencia is hasonló, mint a részkomponensek esetében: 2006-ról 2011-re jelentősen nőtt, azóta lassan némileg csökkent az antiszemitizmus. Ebben az összefüggésben is plauzibilis, ám bizonyítatlan a Jobbik szerepe. A tanulmány hátralévő részében ezt az összevont mutatót fogjuk alkalmazni.

5. ábra

Az antiszemiták aránya a magyar társadalomban, 2013-2014

(százalék)

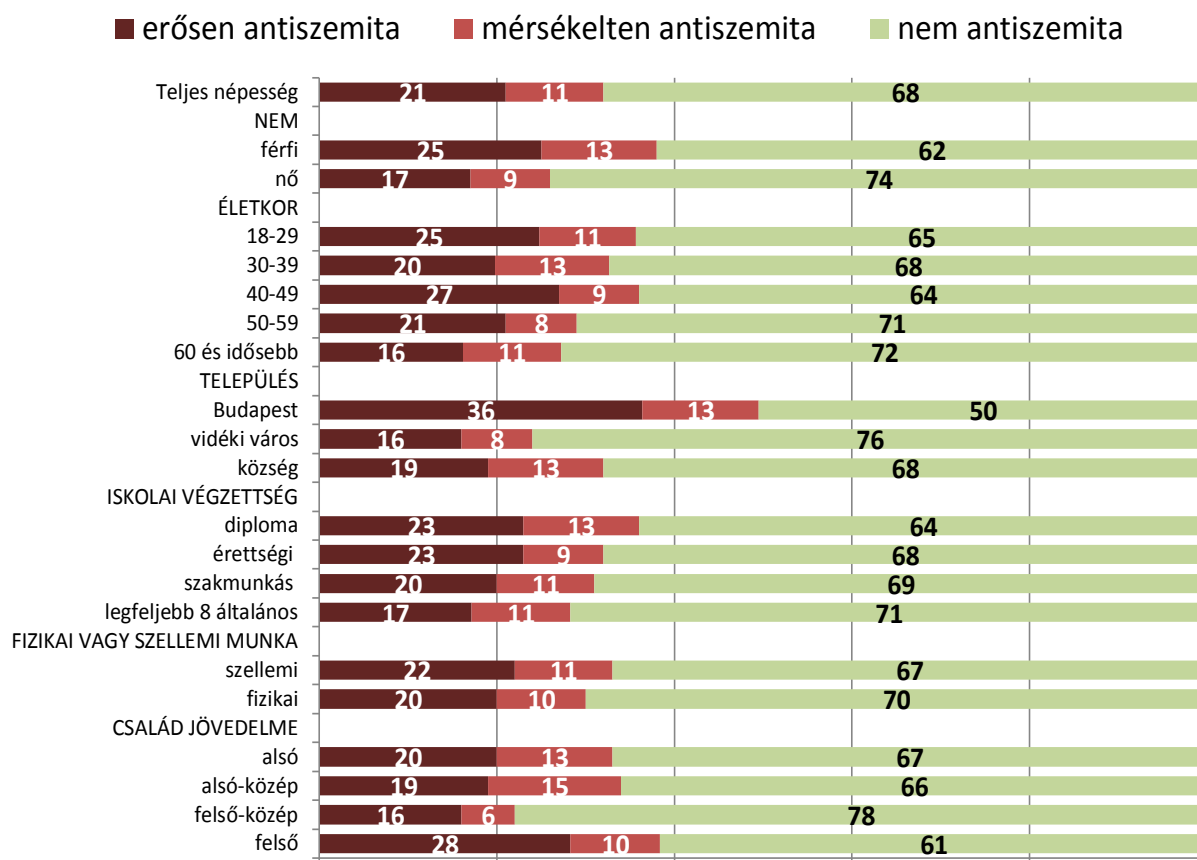
5. Kik az antiszemiták?

Előítéletesség és a demográfiai, gazdasági és társadalmi státusz

Közkeletű nézet, hogy az antiszemitizmus a sikertelen, egzisztenciális fenyegetettség alatt élő, a társadalom perifériájára szorult emberekre jellemző elsősorban. Több nemzetközi kutatás valóban mutatta, hogy az idősebb, alacsonyabb végzettségű, kis településeken és szerény anyagi körülmények között élő személyek hajlamosabbak zsidóellenes előítéletekre, mint mások. Ezt azonban Magyarország esetében 2014-es adataink (akárcsak a 2013-asok) a legkisebb mértékben sem támasztották alá: az iskolai végzettség, a társadalmi státusz, a munka jellege (fizikai vagy szellemi), és a zsidóellenesség mértéke között nincs szignifikáns statisztikai összefüggés. Sőt, ha családi jövedelem szerint négy csoportra osztjuk a válaszadókat, akkor éppen a leggazdagabb csoportban találjuk a legtöbb antiszemitát, ám egészében véve ez a változó sem magyarázza a zsidóellenességet. Ugyanígy általában véve a kor és a településtípus is nagyon keveset magyaráz az antiszemitizmusban kimutatható különbségekből, noha azt a meglepő – korábbi kutatási hullámokban nem tapasztalt – eredményt kaptuk, hogy éppen Budapesten a legmagasabb a fogékonyság az antiszemitizmusra. Budapest (és általában a nagyvárosok) hagyományosan liberális, multikulturális jellege épp az ellenkezőjére engedne következtetni: korábbi adatfelvételek tanulságával ennyire szembe menő adat esetében különösen fontos, hogy a következő évben megerősítést nyer-e a tendencia. Ami viszont már számtalanszor igazolódott és most sem volt másképp, az a férfiak körében tapasztalt fokozottabb zsidóellenesség.

6. ábra

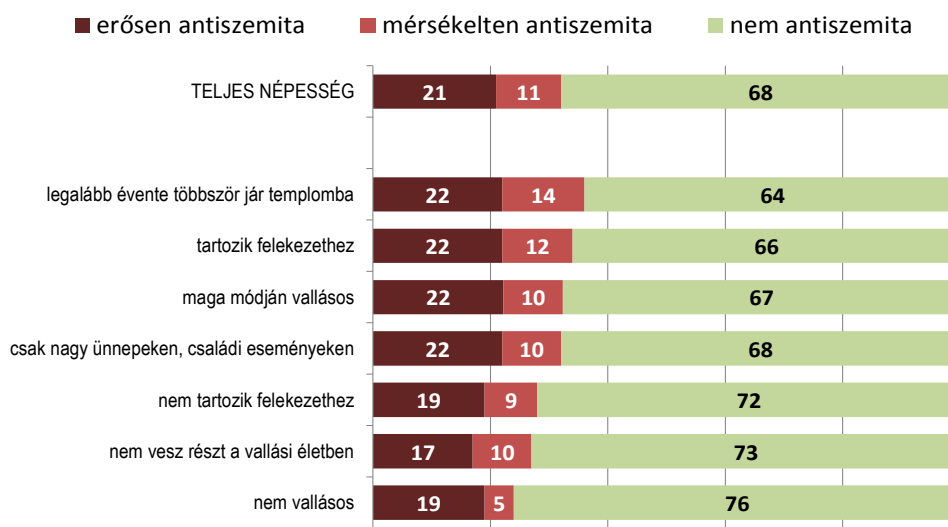
Antiszemitizmus és a demográfiai, gazdasági és társadalmi státusz (százalék)

Antiszemitizmus és vallásosság

A kérdőívben több kérdés is vonatkozott a vallásra, illetve vallásosságra: megvizsgáltuk, hogy a vallásosság, a templomba járás gyakorisága és a valamelyik felekezethez tartozás összefüggésben áll-e a zsidóellenes előítéletességgel. Nos, ebben a dimenzióban sem voltak érdemi különbségek: az antiszemitizmus erőssége nem azon múlik, hogy valaki milyen vallású és mennyire vallásos. A 7. ábrán látható különbségek annyira minimálisak, hogy egyik csoportra sem jelenthetjük ki, hogy az átlagnál akár csak kicsit is kedvezőbb vagy kedvezőtlenebb képe lenne a zsidóságról. Még a vallási eredetű antiszemitizmus sem volt szignifikáns összefüggésben a vallásossággal. Az ábrán nem szerepelnek külön a felekezetek, ám ebben sem voltak markáns eltérések: egyedül a protestáns vallásban megkeresztelkedettek között volt némileg több antiszemita, ám a kis elemszám miatt ebben az összefüggésben is nagy a statisztikai bizonytalanság.

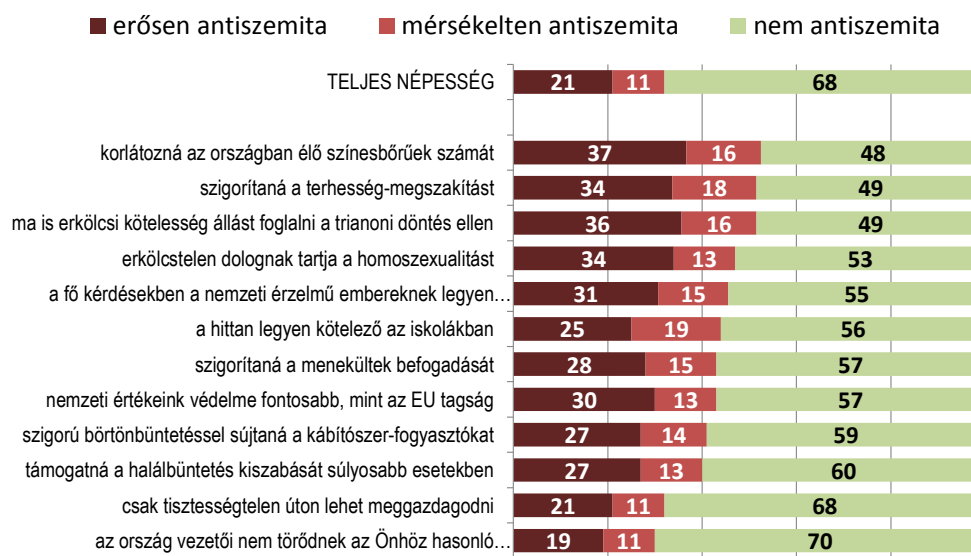
7. ábra Antiszemitizmus és vallásosság (százalék)

Antiszemitizmus és társadalmi attitűdök

Az, hogy az antiszemitizmus és az emberek politikai preferenciái között van-e összefüggés, legalább olyan releváns kérdés, mint az, hogy a zsidóellenesség és a társadalmi csoport-hovatartozás között van-e. A politikai preferenciákat elsőként társadalompolitikai kérdésekkel való egyetértéssel vizsgáltuk.

8. ábra. Antiszemitizmus és társadalmi attitűdök (százalék)

A 2013-as kutatás és korábbi kutatások is kimutatták, hogy a zsidóellenes előítéletesség szoros összefüggésben áll különféle, a zsidósághoz közvetlenül nem kapcsolódó világnézeti attitűdökkel, mint a nacionalizmus, a másság elutasítása (xenofóbia), a konzervatív világszemlélet, bizonyos erkölcsi és társadalmi normákba, szabályokba vetett bizalom, illetve pesszimista társadalomkép. A mostani kutatás során is vizsgáltunk olyan állításokat, melyek kifejezik ezeket a politikai beállítottságokat. A 8. ábrán látható attitűdök közül csak kettő volt, amelyik nem állt szignifikáns kapcsolatban az antiszemitizmussal: a pesszimista társadalomképet tükröző állítások („ebben az országban csak tisztességtelen úton lehet meggazdagodni” és „az ország vezetői nem igazán törődnek az Önhöz hasonló emberek sorsával”). Ez némileg meglepő, hiszen sok kutatás szerint a pesszimizmus, a cserbenhagyottság érzése a zsidóellenesség melegágya lehet. Szignifikáns kapcsolat van ugyanakkor a rendpártisággal: a halálbüntetés-pártiak és a kábítószeresekre börtönbüntetést kirovó válaszdók másoknál sokkal fogékonyabbak az antiszemitizmusra. Ugyanígy nagyobb a zsidóellenesek aránya azok között, akik a másság különböző formáit is elutasítják (a homoszexualitást, a menekültek befogadását és a színesbőrűeket). Szintén növeli az antiszemitizmus valószínűségét a nacionalizmus: az EU tagsággal szemben a nemzeti értékeket védők, azok, akik szerint „a legfontosabb kérdésekben a nemzeti érzelmű embereké legyen a döntő szó” és „ma is erkölcsi kötelesség nyíltan állást foglalni a trianoni döntés ellen”.

Összefoglalva, a tekintélyelvű-konzervatív nézetrendszer, a nacionalizmus és a másság elutasítása pozitív kapcsolatban áll az antiszemitizmussal, a pesszimista ember- és társadalomkép viszont független attól.

Antiszemitizmus és politikai preferenciák

A most következő részben azt fogjuk megvizsgálni, hogy a politikai önbesorolás, a politikai érdeklődés és a pártválasztás összefüggésben van-e az antiszemitizmussal. A válaszdóknak három kérdés alapján kellett egy 7-es skálán elhelyezniük magukat: bal-jobb, konzervatív-liberális és mérsékelt-radikális dimenziókban. Ezek a demográfiai jellemzőknél valamivel szorosabb, ám még mindig csak gyenge kapcsolatban állnak az antiszemitizmussal. Az antiszemita átlagban a teljes népességhez képest inkább a jobboldalra, és a radikális pólus felé sorolták be önmagukat, a konzervatív-liberális skálán viszont szinte pontosan ugyanott állnak (ami egyébként a 4-es számtani középértékhez képest valamivel konzervatívabb pozíció, 5. táblázat). Ugyanakkor az átlagpontok alapján is teljesen egyértelműen kirajzolódik, hogy baloldaliak, liberálisok és mérsékelték között is jócskán akadt antiszemita kijelentésekkel egyetértő válaszdó.

5. táblázat

Politikai önbesorolás és antiszemitizmus (átlagok 1-7-ig terjedő skálán)

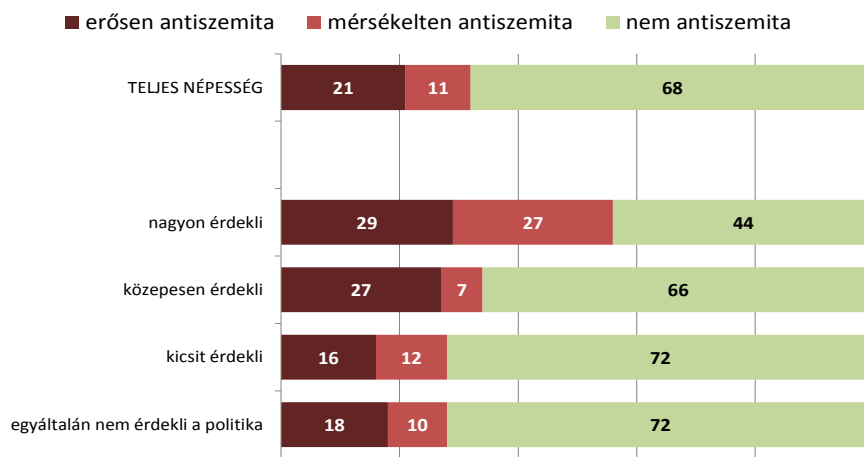
	Teljes népesség	erősen antiszemita	mérsékelt antiszemita	nem antiszemita
baloldali (1) – jobboldali (7)	4,36	5,30	4,59	4,05
konzervatív (1) – liberális (7)	3,54	3,45	3,19	3,63
mérsékelt (1) – radikális (7)	3,45	4,27	3,48	3,20

A politikai érdeklődés szignifikáns, közepesen erős kapcsolatban áll az antiszemitizmussal. A politikai iránt legintenzívebben érdeklődő csoportban jóval több a zsidóellenes válaszdó, mintegy kétszer annyi, mint a politikai iránt közömbös állampolgárok körében (9. ábra). Ugyanakkor a

közepesen érdeklődők már csak enyhén antiszemitaabbak, a kicsit vagy egyáltalán nem érdeklődők között pedig már egyáltalán nincs érdemi különbség.

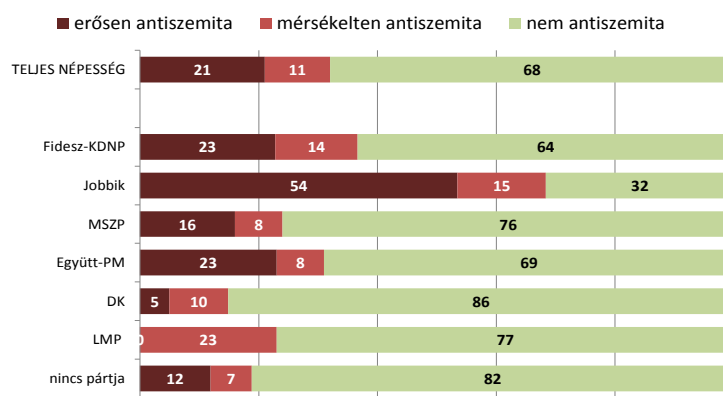
Ez az összefüggés valószínűleg azt is jelenti, hogy a zsidóellenes választók hangosabbak, hajlamosabbak a nyilvános állásfoglalásra. Ily módon a közvélemény az ő arányukat túlbecsülheti, a valóságosnál nagyobbak érzékelheti.

9. ábra
Antiszemitizmus és politikai érdeklődés (százalék)

A politikai érdeklődésnél is szorosabb statisztikai kapcsolat van a pártpreferencia és a zsidóellenesség között (10. ábra). A jobbikos válaszadók abszolút többsége az erősen zsidóellenes, kétharmaduk pedig valamelyik antiszemita csoportba került: ez bizonyult az összes közül a legerősebb összefüggésnek. A bizonytalanok, a DK és az LMP szavazói az átlagnál kisebb arányban értettek egyet a zsidóellenes állításokkal, az MSZP és az Együtt-PM hívei az átlagnak megfelelő, míg a kormánypártiak hajszálnyival nagyobb arányban tették ezt. Azt a tévhitet mindenesetre ezek az adatok is cáfolják, hogy az antiszemitizmus kizárólag valamelyik párt, vagy politikai oldal jellemzője lenne: a baloldali válaszadók negyede-ötöde és a fideszesek harmada is az antiszemita csoportba került, míg a jobbikosok egyharmada nem. Mivel a Jobbik támogatói a teljes minta 14 százalékát teszik ki, ezért az az állítás sem állja meg a helyét, hogy az antiszemiták többsége jobbikos lenne.

10. ábra
Antiszemitizmus és pártválasztás (százalék)

6. A holokauszt és a múlt emlékezete

Mind a hazai zsidóellenességben, mind a hazai zsidóság sérelmei között előkelő helyen szerepel a második világháborús vézskorszak emlékezete: sok konfliktus ered az eltérő értelmezésből. A kérdőív ezért – ismét lehetővé téve az időbeli összehasonlítást – egy olyan kérdéssorozatot is tartalmazott, amellyel a magyar lakosságnak a holokausztról, a második világháborús zsidóüldözésekért való felelősségről és a történelmi múlttal való szembenézés szükségességéről vallott nézeteit vizsgáltuk. A kérdések egy csoportja a holokauszt tagadását vagy relativizálását kifejező állítást jelenít meg, más részük a felelősség kérdéséről és az emlékezés kívánatos módjáról szól.

6. táblázat

Vélemények a holokausztról, a felelősségről és a múlttal való szembenézésről, 2009-2014

(százalék, dőlt betűvel a zsidósággal szemben pozitív állítások)

	Inkább egyetért					Inkább nem ért egyet				
	2006	2009	2011	2013	2014	2006	2009	2011	2013	2014
A háború alatt a nem zsidó magyarok is szenvedtek annyit, mint a zsidók	56	66	65	65	60	35	21	28	25	29
A koncentrációs táborokban nem is voltak gázkamrák	7	6	7	8	12	85	81	85	83	77
<i>A zsidók jogosan kérnek kárpótlást ma a magyar államtól a háború alatti üldöztetések miatt</i>	33	-	28	29	27	51	-	61	58	59
A zsidók még az üldöztetésükből is előnyöket próbálnak kovácsolni	34	29	45	39	36	53	55	45	48	51
<i>Magyarország is felelős azért, ami a magyar zsidókkal a háború alatt történt</i>	60	50	50	54	49	30	34	40	35	38
A zsidó áldozatok száma sokkal kevesebb volt, mint az általában állítják	14	12	18	19	23	61	64	63	62	60
<i>Többet kellene tanítani az iskolákban a zsidóüldözésekről, hogy ilyesmi többé ne fordulhasson elő</i>	45	54	46	50	42	45	31	47	42	46
A szörnyűségek nagy részét a zsidók csak utólag találták ki.	9	11	13	14	15	80	72	78	74	73
Ennyi évtizeddel a zsidóüldözések után már le kellene venni ezt a témát a napirendről	48	40	58	53	54	43	44	35	38	37

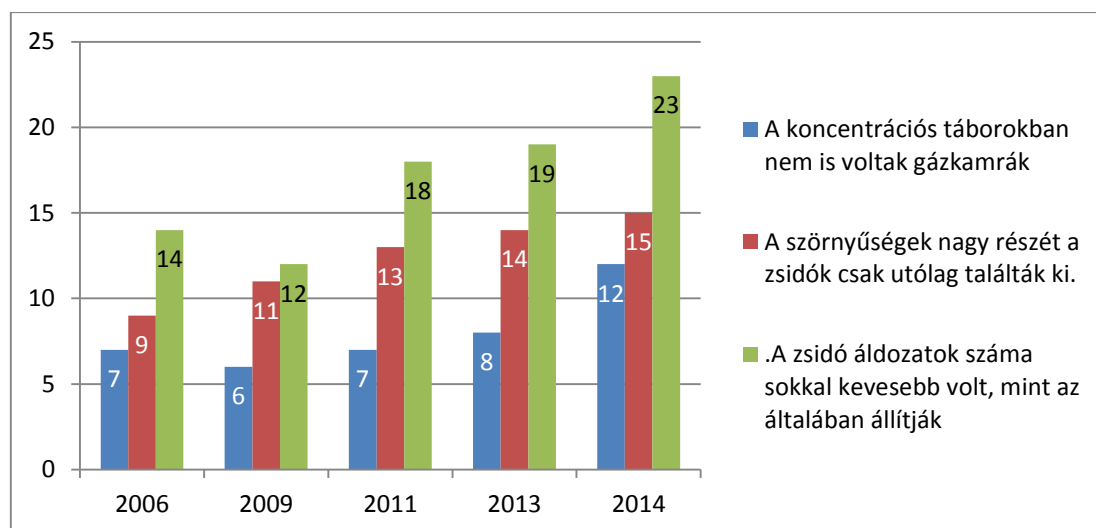
A válaszok megoszlása vegyes, de inkább romló összképet mutat a zsidó közösség szempontjából. A zsidók szenvedését relativizáló első állítás népszerűsége csökkent, néhány vélemény megoszlása nem

változott érdemben, a Magyarország felelősségét is hangsúlyozó – és a megszállási emlékmű szempontjából ezért kulcsfontosságú – 5-ös kérdésre adott válaszok viszont 2014-ben kevésbé ismerik el a magyar felelősséget, mint egy évvel korábban. Ami viszont a fentebbi változásoknál erősebb tendencia, az a holokausztagadás térhódítása (11. ábra). Noha a tagadás „csak” 10-15 százalékra, a relativizálás pedig 23 százalékra jellemző, ezek az arányok szignifikánsan növekedtek az utóbbi években. Azt nehéz megmondani, hogy az adatok mögött meghúzódik-e egy általános paranoia, összeesküvés-elméletek iránti növekvő fogékonyság, vagy szintiszta holokausztagadással van dolgunk. Az is fontos tanulsága az adatoknak, hogy a holokauszt emlékezete és a második világháborús magyar szerepvállalás megítélése igencsak megosztja a lakosságot, még hozzá a nem antiszemitékat is (7. táblázat a következő oldalon).

11. ábra

Holokauszt-tagadó és -relativizáló állításokkal egyetértők aránya 2006-2014

(százalék)

Természetesen az antiszemiték, különösen az erősen zsidóellenes csoportba sorolt válaszadók jóval kevésbé bizonyultak empátikusnak a zsidósággal, mint a nem antiszemiték. Ám az is élesen kirajzolódik, hogy sok kivétel van a „szabály” alól. A teljes holokauszt-tagadás (2-es állítás) az erősen antiszemitéknek is „csak” harmadára, a részleges tagadás (8-as) felükre, a relativizálás (6-os) kétharmadukra jellemző. Szinte teljes mellszélességgel csak a 9-es állítás mögé sorakoznak fel. Ugyanakkor az ebben az állításban megtestesülő „napirendre térés” óhaja igen erős, a nem antiszemiték mintegy felére is jellemző – 40 százalékukra pedig a komplementer állítás (7-es) tagadása. Emellett az 1-es és 5-ös állítás is igencsak megosztja őket, a kárpótlásra vonatkozó 3-as pedig már ebben a csoportban is csak egy kisebbség véleményével találkozunk. Minden cellában találni legalább egytizednyi válaszadót: szinte már hihetetlennek tűnik például, hogy az erősen antiszemiték 21 százaléka szerint többet kellene tanítani az iskolákban a zsidóüldözésről.

7. táblázat

Vélemények a holokausztról és az antiszemitizmus, 2014

(százalék, dőlt betűvel a zsidósággal szembeni pozitív állítások)

	Az egyetértők aránya az antiszemitizmus skála minden kérdésére válaszolók között		
	<i>erősen antiszemiták</i>	<i>mérsékelten antiszemiták</i>	<i>nem antiszemiták</i>
1. A háború alatt a nem zsidó magyarok is szenvedtek annyit, mint a zsidók	78	65	59
2. A koncentrációs táborokban nem is voltak gázkamrák	35	19	10
3. <i>A zsidók jogosan kérnek kárpótlást ma a magyar államtól a háború alatti üldöztetések miatt</i>	12	29	36
4. A zsidók még az üldöztetésükből is előnyöket próbálnak kovácsolni	77	60	28
5. <i>Magyarország is felelős azért, ami a magyar zsidókkal a háború alatt történt</i>	33	36	58
6. A zsidó áldozatok száma sokkal kevesebb volt, mint az általában állítják	65	27	22
7. <i>Többet kellene tanítani az iskolákban a zsidóüldözésekről, hogy ilyesmi többé ne fordulhasson elő</i>	21	32	60
8. A szörnyűségek nagy részét a zsidók csak utólag találták ki.	52	27	10
9. Ennyi évtizeddel a zsidóüldözések után már le kellene venni ezt a témát a napirendről	89	59	44

Természetesen az antiszemiták, különösen az erősen zsidóellenes csoportba sorolt válaszadók jóval kevésbé bizonyultak empatikusnak a zsidósággal, mint a nem antiszemiták. Ám az is élesen kirajzolódik, hogy sok kivétel van a „szabály” alól. A teljes holokauszt-tagadás (2. állítás) az erősen antiszemitáknak is „csak” harmadára, a részleges tagadás (8.) minden másodikra, a relativizálás (6.) kétharmadukra jellemző. Szinte teljes mellszélességgel csak a 9. állítás mögé sorakoznak fel. Ugyanakkor az ebben az állításban megtestesülő „napirendre térés” óhaja igen erős, a nem antiszemiták mintegy felére is jellemző – 40 százalékukra pedig a komplementer állítás (7.) tagadása. Emellett az 1. és 5. állítás is igencsak megosztja őket, a kárpótlásra vonatkozó 3. pedig már ebben a csoportban is csak egy kisebbség véleményével találkozik. Minden cellában lehet találni legalább egytizednyi válaszadót: már-már hihetetlennek tűnik például, hogy az erősen antiszemiták 21 százaléka szerint többet kellene tanítani az iskolákban a zsidóüldözésről.

Ez a jelenség arra enged következtetni, hogy a válaszadók jó része igencsak összezavarodott a kérdések kapcsán, még nem alakított ki világos viszonyt a kérdésekben megbúvó dilemmákhoz, néhányan talán nem is igazán értették azokat. Mindenesetre annyi tanulság egyértelműnek látszik, hogy a múlttal való szembenézés ellentmondásainak megítélése csak részben függ össze az antiszemitizmussal. Ahogyan azt a 2013-as jelentésben Kovács András megfogalmazta, „nem helyes közvetlen összefüggést feltételezni zsidóellenesség és a múlttal való szembenézéstől való vonakodás között: az előbbi nem feltétlenül oka az utóbbinak, és az utóbbi nem feltétlenül a zsidóellenesség legitimálására való törekvésből fakad”.

7. Izrael és az antiszemitizmus

Józan ész szerint az Izrael-ellenesség és az antiszemitizmus között nem kellene összefüggésnek lennie: Izrael politikájának a bírálataból nem következik a hazai zsidósággal szembeni ellenszenv. Ugyanakkor mégis mindenki számára ismerős jelenség, amikor a zsidóellenes előítéletek a zsidó állam kritikájának köntösében jelennek meg. A Jobbik arra szokta visszavezetni⁵ zsidóellenes állásfoglalásait (többek között Gyöngyösi elhíresült „listázós” beszédét is), hogy Simon Perez kijelentette⁶, fel akarják vásárolni Magyarországot az izraeli befektetők. A mosolyogva előadott, viccnek szánt beszédet valóságos *casus bellinek* tekinti a Jobbik. A magyar közbeszédbe már jóval a szélsőjobboldali párt megjelenése előtt bekerült toposz indokoltá tette, hogy a kérdőívünkben négy kérdés erejéig kitérjünk a témára, és azt is, hogy külön feltüntessük a szélsőjobboldali párt híveinek válaszát (8. táblázat).

Kérdőívünk a számtalan többé-kevésbé gyakori toposz közül négyet tartalmaz. A táblázatban külön oszlopba szedtük a nem tudja válaszokat, ezek magas aránya (16-22 százalék) ugyanis világosan jelzi, hogy a lakosság jelentős része ebben a témakörben nem mozog otthonosan, a válaszadók csak nehezen tudták értelmezni a kérdéseket.

8. táblázat

Vélemények Izraelről és az antiszemitizmus, 2014

(Az egyetértők aránya, százalék; 5 – teljes mértékben egyetért – 1 – egyáltalán nem ért egyet; egyetért = 5, 4)

	nem tudja válaszok	az egyetértők aránya				
	teljes népesség	teljes népesség	erősen antiszemiták	mérsékeltlen antiszemiták	nem antiszemiták	Jobbik szavazói
Az itt élő zsidók lojálisabbak Izraelhez, mint ehhez az országhoz	16	26	62	41	17	41
Izrael politikai rendszere haladóbb, mint az öt támadó arab országoké	19	26	42	31	26	29
Izrael jogos önvédelmi harcot folytat az öt ért támadások ellen	18	22	32	18	24	23
Amit Izrael a palesztinokkal tesz, ugyanaz, mint amit a nációk a zsidókkal tettek	17	21	56	34	15	36

Még talán „Az itt élő zsidók lojálisabbak Izraelhez...” és „Amit Izrael a palesztinokkal tesz, ugyanaz, mint amit a nációk a zsidókkal tettek” állítások voltak azok, amelyekhez a válaszadók a legkönnyebben ki tudták alakítani a viszonyukat: ezeknél a legalacsonyabb a „nem tudom” válaszok aránya, és ezeknél van a leginkább egyértelmű összefüggés az antiszemitizmus és az

⁵ Például <http://www.sokkaljobb.hu/content/jobbik-perez-megh%C3%ADv%C3%A1sa-s%C3%A9rt%C3%A9s-az-eg%C3%A9sz-magyar%C3%A1gra-n%C3%A9zve>

⁶ <https://www.youtube.com/watch?v=UPHCiGL6r-M>

egyetértés között. Ismét felhívánk azonban a figyelmet arra, hogy a nem antiszemiták csoportjába került válaszadók mintegy 15 százaléka is egyetértett az állításokkal, illetve a erősen antiszemitának minősülő válaszadók hasonló nagyságú kisebbsége visszautasította azokat. Összességében a teljes minta 26, illetve 21 százaléka értett egyet, ami a sok 'nem tudja' és részben szintén bizonytalanak tűnő középértékes válasz tudatában elég sok: többen értettek egyet, mint ahányan elutasították ezt a két állítást. A Jobbik-szavazók is csak korlátozottan követik a saját pártjuk által többször propagált nézeteket: a teljes népességnél nagyobb arányban értenek egyet az első két állítással, ám inkább „csak” a mérsékelt antiszemitákéhoz hasonló, az erősen antiszemitákénál alacsonyabb értékekkel.

Izrael önvédelmi harcának jogossága nem népszerű álláspont, ám ezt ismét sokkal inkább az ügynek a válaszadók többsége számára túlságosan távoli és megfoghatatlan jellegével, mintsem konzekvens Izrael-ellenességgel magyaráznánk: a válaszok mintázata szinte teljesen független az antiszemizmustól. A másik pozitív állítás (*„Izrael politikai rendszere haladóbb, mint az őt támadó arab országoké”*) még érdekesebb megoszlást mutat: éppen az erősen antiszemiták értettek vele egyet a legnagyobb arányban. Itt ismét azt valószínűsítjük, hogy számos válaszadó, különösen ez utóbbi csoportból, félreértette vagy nem értette a kérdést.

8. Felismerhető-e a zsidók?

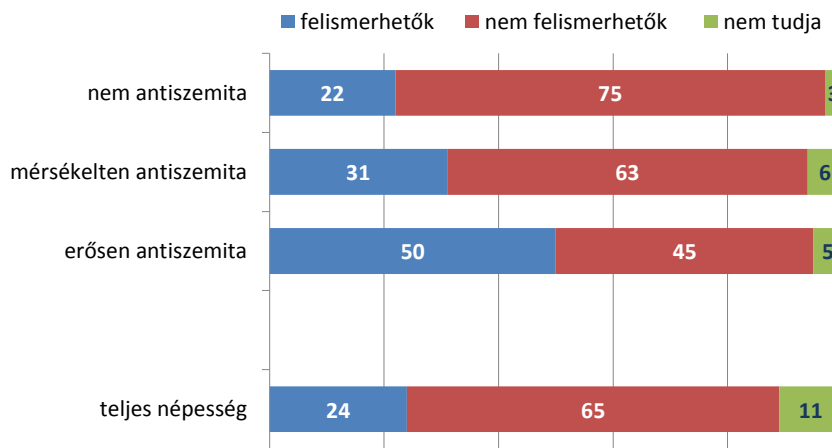
A többség szerint nem ismerhetőek fel, ám a lakosság 24 százaléka szerint igen (12. ábra), 29 százalék pedig úgy tartja, hogy vannak jellegzetes zsidó tulajdonságok. Ha azonban konkrétan kérdezzük (13. ábra), hogy *„Ön felismeri-e a zsidókat?”*, akkor csak 13 százalék állítja, hogy általában igen, és csak minden huszadik válaszadó, hogy azonnal. A megkérdezettek azon 29 százalékának, akik szerint *„vannak jellegzetes zsidó tulajdonságok”,* azt a nyitott kérdést is feltettük, hogy *„Melyek ezek? Milyen tulajdonságokat említene?”* Erre a 29 százaléknyi válaszadó többsége külső jegyeket említett (orr, pajesz, szakáll, öltözködés, hajviselet), néhányan inkább a vallásos ortodox zsidók megjelenésére gondoltak, mintsem egy *„hétköznapi”* zsidóéra. A válaszok nagy része leíró jellegűnek, semlegesnek volt tekinthető, bár néhány esetben esztétikai jellegű negatív megjegyzések is előfordultak. Már eleve csak kevesebben koncentráltak a belső tulajdonságokra, ezek közül az üzleti érzék, az anyagiasság volt a leggyakoribb említés. Ugyanakkor ez elég sokféle kontextusban jött elő: voltak, akik kifejezetten elismerően hozták szóba (*„jól bánnak a pénzzel”, „szorgalmasak”, „jól tanulnak”*), mások neutrálisan csak annyit jegyeztek meg például, hogy *„spórolósak”* vagy hogy *„sok pénzük van”, „kereskedők”,* ám voltak enyhén negatív töltetű észrevételek (*„garasoskodóak, csalafinták”*), és akadt kifejezetten durva megjegyzés is (*„sumákok”, „kétszínűek”, „erkölcstelenek”, „kapzsi”*). A válaszadók 2-3 százaléka tett kifejezetten lealacsonyító, előítéletes megjegyzést.

Ha az Izrael-ellenességről azt mondtuk, hogy a józan ész alapján nem kellene összekapcsolódnia az antiszemizmussal, akkor *„felismerhető-e a zsidók”* kérdésre ez hatványozottan igaz. Mégis, ahogy az előbbi kérdés, ez is mutat némi összefüggést a zsidóellenességgel. Ökölszabályként azt fogalmazhatjuk meg, hogy minél több zsidóellenes állítással ért egyet valaki, annál inkább felismerhetőnek véli a zsidókat: az erősen antiszemiták fele ilyen, ám csak 21 százalékuk emlékszik úgy, hogy általában szinte azonnal, további 15 százalékuk úgy, hogy egy idő eltelte után felismerte a zsidókat.

12. ábra

Sokan vannak olyanok, akik azt mondják, hogy ők felismerik a zsidókat. Ön szerint felismerhetőek a zsidók?

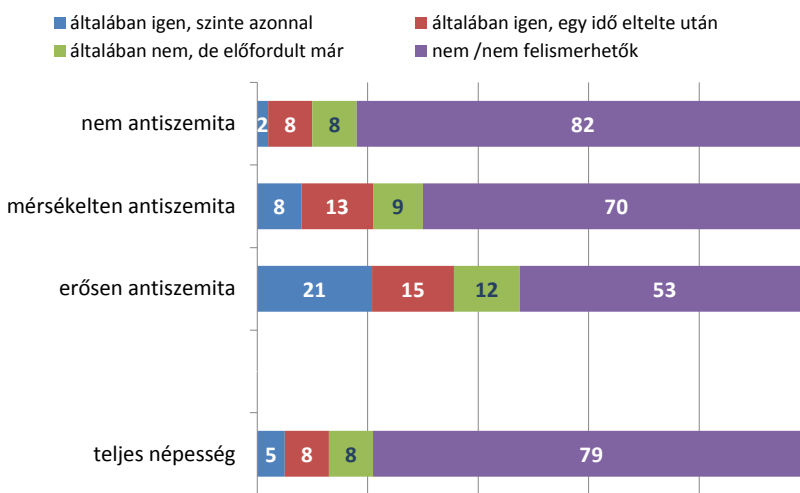
(az antiszemitizmus mértéke szerinti csoportok százalékában)

13. ábra

Ön felismeri a zsidókat?

(az antiszemitizmus mértéke szerinti csoportok százalékában)

9. A zsidók percepciója: mennyien vannak?

Többé-kevésbé mindannyian a sötétben tapogatózunk a magyarországi zsidók lélekszámát illetően. A 2011-es népszámlálás 11 ezer főre teszi az izraelita vallásúak számát, ám ebben a nem vallásos zsidók nincsenek benne. A World Jewish Population szerint 48 ezer zsidó él hazánkban⁷, Sebők László kutatásai szerint 45 és 85 ezer fő lehet az anyai ágon zsidó származásúak száma, az apai ágon

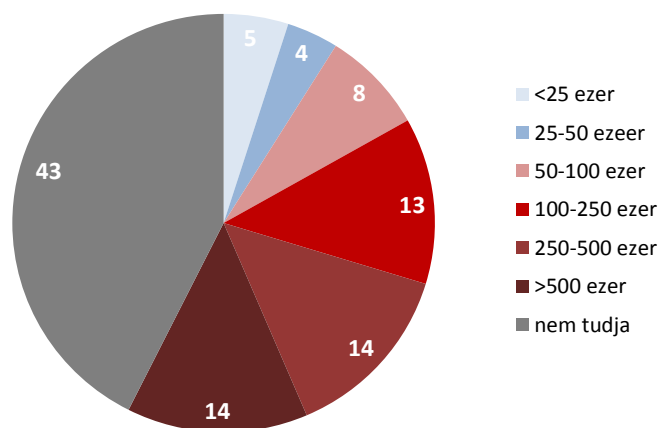
⁷ <http://www.jewishvirtuallibrary.org/jsource/Judaism/jewpop.html>

zsidókat is beleszámítva pedig valamivel több, mint 100 ezer fő⁸. Amikor tehát arról kérdeztük a lakosságot, hogy hány zsidó él Magyarországon, akkor valahol a fenti számok környékén lett volna a „helyes” válasz.

Erre a kérdésre tudtak a legkevesebben válaszolni, 43 százalék feltételezéssel sem élt (14. ábra). További 41 százalék túlbecsülte a zsidók lélekszámát, 100 ezer főnél nagyobb számra tette azt (közülük 14 százalék félmillió felettire), míg 5 százalék alulbecsülte, 25 ezer fős létszámnál kisebbnek gondolta. Mindössze 12 százaléknyi válaszadó adott viszonylag jó, tehát 25 és 100 ezer közötti becslést. Ehhez azonban hozzá kell tenni, hogy a kérdőívben Magyarország lakosság számára is rákérdeztünk, és erre is minden tízedik válaszadó azt mondta, hogy nem tudja, további 17 százalék pedig rosszul tudta. Nem arról van tehát szó, hogy csak a zsidóság lélekszámával nincsenek tisztában a válaszadók: sokan Magyarország lakosságát sem tudják, és más kisebbségek túlbecslése sem ritka jelenség.

A túlbecslés elsősorban, de nem kizárólag az antiszemita válaszadókra jellemző: az erősen antiszemiták 52, a mérsékelték 39 százaléka szerint több mint negyedmillió zsidó él hazánkban (míg a teljes népesség 28 százaléka gondolja így, 15. ábra). Ez is jól ismert szociológiai jelenség, az adott etnikummal, kisebbséggel szemben ellenséges csoport így nagyítja fel a „veszélyt”.

14. ábra
Ön szerint körülbelül hány zsidó él Magyarországon? (százalék)

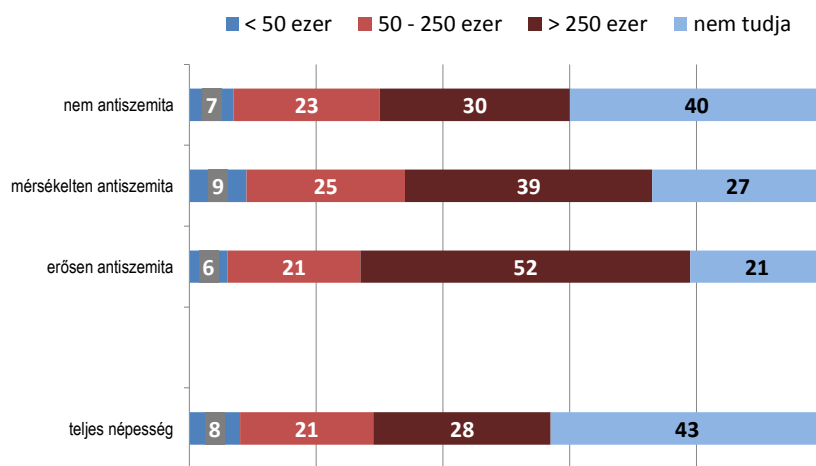

⁸ Sebők László: A magyarországi zsidók a számok tükrében. Rubicon, 2012

15. ábra

Ön szerint körülbelül hány zsidó él Magyarországon?

(az antiszemitizmus mértéke szerinti csoportok százalékában)

10. Az antiszemitizmus percepciója

Mi az antiszemitizmus?

A felmérés arra is kitért, hogy a válaszadók mit tekintenek antiszemitizmusnak, kiket tartanak antiszemitának a mai magyar társadalomban és személyesen találkoztak-e – és ha igen, hol – antiszemita megnyilvánulásokkal. Összességében arra voltunk kíváncsiak, hogy ítélik meg az állampolgárok az antiszemitizmus helyzetét ma Magyarországon.

9. táblázat

Mi az antiszemitizmus? „Ön szerint antiszemita vagy nem antiszemita az...?”

(százalék)

	antisze- mita	nem antisze- mita	nem tudja
aki szerint a zsidók semmilyen körülmények között nem válhatnak teljesen magyarokká	59	32	9
aki korlátozni akarja a zsidók számarányát egyes foglalkozási csoportokban	58	33	9
aki nem lépne házasságra zsidóval	57	33	10
aki a Magyarországon élő zsidókat nem tekinti magyarnak	52	39	9
aki azt mondja, hogy a zsidók már nem képesek beilleszkedni a magyar társadalomba	48	42	10
aki szerint a zsidók felelősek a kommunizmus magyarországi uralmáért	45	42	13
aki szerint a zsidók ellenségesek a keresztény hittel szemben	41	45	14
aki szerint a magyarországi zsidók érdekei jelentősen különböznek a nem zsidókéétól	40	48	12
aki számon tartja, hogy a környezetében kik zsidók	38	53	9
aki szerint a zsidóknak felismerhető, sajátos tulajdonságai vannak	38	52	10

Tulajdonképpen teljesen érthető a közvélemény megosztottsága ebben a kérdésben, hiszen a tudományos életben sincs konszenzus arról, hogy mi számít antiszemitizmusnak, és mi nem. Még a zsidók elleni diszkriminációt szorgalmazók, illetve a zsidókat nem magyarnak tekintők is csak a népesség szűk többsége szerint számítanak antiszemitának, ugyanakkor majdnem négytizednyi válaszadó szerint már az is az antiszemitizmus megnyilvánulása, ha valaki szerint felismerhetőek a zsidók, vagy ha valaki számon tartja, hogy a környezetében kik a zsidók. Pontosan ez utóbbit tette Kocsis Zoltán nemzetközi hírű karmester egy nagy vihart kavart nyilatkozatában. Ezekből az adatokból következik az is, hogy az ilyen viták miért nem tudnak nyugvópontra jutni a nyilvánosság előtt: a konszenzusos megítélés az egyszerű választópolgároktól is igen messze áll. Kis túlzással nincs olyan kijelentés, amit mindenki zsidóellenesnek tartana, és olyan sincs, amit senki ne tartana annak.

A közvélemény megosztottsága semmilyen jól nyomon követhető mintázatot nem követ: a zsidóellenes állítások alapján antiszemitának besorolt válaszadók az esetek többségében hasonló arányban megosztottak abban, hogy az általuk elfogadott állítás antiszemita-e. Például azoknak a válaszadóknak a fele, akik szerint korlátozni kellene bizonyos foglalkozási csoportokban a zsidók számát, antiszemitának tartja ezt az állítást (amivel tehát ők maguk is egyetértenek, 10. táblázat). Úgy tűnik, hogy az antiszemiták egy része teljesen legitimnek tartja az antiszemitizmust.

10. táblázat

„Bizonyos foglalkozási területeken korlátozni kellene a zsidók számát” állítást antiszemitának tartók aránya, aszerint, hogy a válaszadók maguk egyetértettek-e az állítással (százalék)

	nézet: bizonyos foglalkozási területeken korlátozni kellene a zsidók számát					
antiszemita: aki korlátozni akarja a zsidók számarányát egyes foglalkozási csoportokban	1 - egyáltalán nem	2	3	4	5- teljes mértékben	együtt
nem antiszemita	20	37	43	51	48	35
antiszemita	77	60	53	44	52	61
összesen	100	100	100	100	100	100

Kik az antiszemiták?

Az interjúalanyoknak nemcsak arra kellett válaszolniuk, hogy mit tekintenek antiszemitizmusnak, hanem arra is, hogy mely csoportot (és milyen mértékben) tartanak antiszemitának.

11. táblázat

Kik antiszemiták? Jellemző-e az antiszemitizmus az alábbi csoportokra?

(százalék)

	erős antiszemitizmus jellemző	kisebb-nagyobb fokú antiszemitizmus jellemző	nem jellemző	nem tudja
a skinheadek, bőrfejűek	69	13	11	7
a Jobbik támogatói	37	30	23	10
a jobboldali sajtó	14	28	47	10
a tanulatlan emberek	10	29	52	9
a Fidesz támogatói	6	28	56	10
a fiatalok	5	21	64	10
a vallásos keresztények	5	21	64	10
a papok	4	21	63	12
az öregek	3	18	70	9
a budapestiek	2	23	65	10
az értelmiségiek	2	18	70	10
a szegények	2	16	72	10
az MSZP támogatói	1	14	74	11
a baloldali sajtó	1	13	75	11

A megkérdezettek nagy többsége a skinheadeket tartja zsidóellenesnek, emellett kétharmadnyi válaszadó még a Jobbik támogatóit is ide sorolja, ám csak egyharmadnyian gondolják, hogy erős antiszemitizmus jellemző rájuk. A 2013-as adatokkal összehasonlítva érdekes empirikus eredmény, hogy a Jobbik retorikai szelídülése (törekvése, hogy magát néppártnak, „nyugodt erőnek” állítsa be) ellenére is a párt támogatóit semmivel sem gondolják kevesebben zsidóellenesnek 2014 novemberében, mint egy évvel korábban. A többi szóba hozott csoport esetében már csak a kisebb-nagyobb mértékű antiszemitizmus vádjáról gondolta a megkérdezettek jó része, hogy megállja a helyét. Ugyanakkor minden esetben volt legalább 13 százaléknyi válaszadó, aki szerint ez jellemző lenne az adott csoportra: még az olyan „ártatlan”, általános kategóriák esetében is, mint a „budapestiek”, „szegények”, „fiatalok”. Ez alighanem inkább arra utal, hogy néhány válaszadó elég könnyelműen osztotta ki a „kisebb-nagyobb antiszemitizmus jellemző rá” kategóriát.

Az antiszemitizmus színterei

A következő lépésben azt kérdeztük meg, hogy hol találtak a megkérdezettek antiszemita megnyilvánulásokkal.

A 12. táblázatból kiderül, hogy az emberek elsősorban többsége – saját bevallása szerint – a privát szférájában nem, csak a nyilvánosságban találkozott antiszemitizmussal. Amikor tehát a megkérdezettek kialakítják percepciójukat az antiszemitizmus erősségéről, akkor azt valószínűleg a média és a politikai szféra határozza meg, nem a mindennapi tapasztalatuk.

12. táblázat
Hol találkozott antiszemitizmussal?
 (százalék)

	említi	nem említi
a rádióban, televízióban	26	71
az interneten	21	76
a parlamentben, politikai rendezvényeken	17	79
az utcán, közlekedési eszközökön, nyilvános helyen	15	83
baráti körben	10	87
a munkahelyén	6	90
állami intézményekben, hatóságoknál	6	90
itt a házban, a szomszédságban	3	93

Az antiszemitizmus feltételezett okai

Végül kíváncsiak voltunk arra is, hogy a válaszadók saját maguk hogyan vélekednek az antiszemitizmus okairól.

13. táblázat
Vélekedések az antiszemitizmus okairól
 (százalék, átlagok 1 – 5 skálán; 5 – nagyon nagy szerepe van – 1 – egyáltalán nincs szerepet;)

	nagyon nagy vagy nagy szerepe van (5-4)	kis szerepe van vagy egyáltalán nincs szerepe (2-1)	átlag
az emberi butaság	53	16	3,56
az emberek bűnbakot keresnek nehézségeik magyarázatára	45	17	3,37
zsidóellenes politikusok szövegei	40	18	3,26
sokan irigylik a sikeres zsidókat	37	23	3,18
a gazdasági válság	37	29	3,04
Izrael politikája	33	21	3,14
túl nagy a zsidók befolyása az országban	24	33	2,87
általában a zsidók magatartása	22	37	2,71
túl sok a zsidó az országban	22	41	2,64
a zsidók nem képesek beilleszkedni a magyar társadalomba	18	46	2,50

A nagy többség elítéli az antiszemitizmust, hiszen gyarló emberi tulajdonságokat említett annak okaként. Ugyanakkor minden negyedik-ötödik interjúalany a zsidókat is okolja a zsidóellenesség

miatt. Abban igencsak megoszlanak a vélemények, hogy Izrael politikája, vagy a zsidóellenes politikusok kijelentései hozzájárultak-e az antiszemitizmus terjedéséhez.

11. Aktualitások

Kérdőívünk utolsó részében az utóbbi évben a magyar kormány és a zsidó közösségek között lezajlott konfliktusokról kérdeztük a válaszadókat.

Vélemény a Szabadság téri emlékműről

A magyar lakosság véleménye megoszlik abban a kérdésben, hogy a zsidóság második világháború alatti tragédiájáért ki a felelős: 51 százalék szerint Magyarország is felelős, 40 százalék szerint viszont kizárólag a németek (nagyon hasonló arányokat mutatott szinte szó szerint ugyanebben a kérdésben a korábbi Medián-felmérés⁹). Látszólag konzisztens a közvélemény, hiszen a német megszállási emlékmű – amely a német felelősséget és a magyar ártatlanságot szimbolizálja – megítélése is hasonló: 52 százalék nem támogatja az emlékmű felépítését, 34 százalék igen. Ugyanakkor a megkérdezettek 21 százaléka nem látja ugyan felelősnek az akkori Magyarországot, mégsem támogatja az emlékművet, további 16 százalék pedig annak ellenére helyesli az emlékmű felállítását, hogy Magyarországot is felelőssé teszi a Holokauszt miatt. Tízből majdnem négy válaszadó tehát következetlennek tűnik ebben, minden negyedik pedig legalább az egyik kérdésre nem tudott válaszolni. (14. táblázat).

14. táblázat

A magyar Holokauszt felelősségére vonatkozó két kérdés keresztmegoszlása (százalék)

	Magyarország is felelős azért, ami a magyar zsidókkal a háború alatt történt			együtt
	inkább egyetért	inkább nem ért egyet	nem tudja	
A kormány emlékművet állított fel Budapesten a német megszállás áldozatainak emlékére egyetért ezzel	16	15	3	34
nem ért egyet	28	21	3	52
nem tudja	7	4	3	14
összesen	51	40	9	100

Ennek a mintázatnak az lehet az egyik oka, hogy míg az első kérdésben nem volt direkt politikai utalás, addig a német megszállási emlékművel kapcsolatos kérdésben benne volt az, hogy azt a kormányzat emelte. A válaszok megoszlásában ennek megfelelően jelentős különbségek voltak pártpreferencia szerint (a fideszesek 43 százaléka, a Jobbik nélküli ellenzék 23 százaléka támogatta, míg 42-69 százaléknyan elleneztek), ugyanakkor a direkt politikai vonatkozást nem tartalmazó kérdésre a fideszesek 51, a baloldali ellenzék 60 százalékban ismerte el Magyarország felelősségét, 41 és 35 százalékban pedig elleneztek. A jobbikos válaszadók elutasító hozzáállása mögött éppúgy lehet az, hogy nem gondolják felelősnek Magyarországot, mint az a megfontolás, hogy egyáltalán semmilyen emlékművet nem szeretnének állítani a zsidóság számára.

Az inkonzisztens válaszokra azonban valószínűbb magyarázat az egyszerű tájékozatlanság. Feltehetően a válaszadók jó része – noha hallott az eseményről és az azt övező botrányról – egyszerűen nincs tisztában azzal, hogy mit szimbolizál a német megszállási emlékmű. A következtelen válaszadóknak is csak nagyjából harmada tűnik politikailag motiváltnak, többségük még ebben is következtelen: például fideszes létére nem támogatja a kormány magyar felelősséget elhallgató

⁹ http://tev.hu/wp-content/uploads/2014/05/Medi%C3%A1n_emi%C3%A9km%C5%B1_201404.pdf

emlékművét, ám azzal sem ért egyet, hogy hazánk felelős lenne a zsidók tragédiájáért. Ezt a hipotézist erősíti a 'nem tudom' válaszok jelentős aránya is (9, illetve 15 százalék).

Ennek belátása után nem meglepő, hogy az antiszemitizmus és az emlékmű helyeslése között sincs egyértelmű összefüggés. A - népesség többségét alkotó - nem antiszemita válaszadók 55 százaléka ellenzi az emlékmű felépítését, a mérsékelt antiszemiták szinte fele-fele arányban ellenzik vagy támogatják, az erősen antiszemitáknak pedig kétharmada ellenzi - sokan közülük valószínűleg azért, mert a zsidósággal kapcsolatos bármifajta emlékművet elutasítanak. Magyarországot a holokausztban viszont annál valószínűbben gondolja felelősnek valaki, minnél kevésbé antiszemita.

A 2014-es év holokauszt-emlékévvé nyilvánításáról és a gyermekáldozatok emlékére készült múzeumról kevesebben hallottak, ezért valószínűleg még kevésbé tájékozottak a válaszadók, mint a Szabadság téri emlékműről. Az emlékévvvel kapcsolatos döntést 50:36, a gyermekmúzeumot 47:39 százalékos arányban támogatja, illetve ellenzi a teljes lakosság. A sokkal kevésbé ellentmondásos, ártatlannak tűnő intézkedések elutasítása mögött aligha pártpolitikai motiváció húzódik meg, hiszen a jobbikos válaszadók kivételével hasonló arányokat látunk (és még a radikális párt hívei is megosztottak a kérdésben). Valószínűbb, hogy olyan jellegű attitűd van a háttérben, hogy "vegyük már le a napirendről a holokauszt-emlékezést": az ezzel az állítással való egyetértés – és a tágabb antiszemitizmus-kategorizálás – már jóval inkább meghatározza a válaszok mintázatát. Ugyanakkor még ezek sem teljesen, így ismét hangsúlyoznánk azt, hogy sok válaszadó feltehetően olyan szinten távol érzi magától ezeket az ügyeket, hogy nem lehet semmilyen átgondolt megfontolást sejteni a válasza mögött.

Vélemény a zsidó szervezetek és a kormány közötti párbeszédéről

A válaszadók többsége, 64 százaléka úgy gondolja, hogy a zsidóságot érintő kérdésekben a kormánynak ki kellene kérnie a zsidó közösségek véleményét. Hozzájuk képest kevesebben vannak azok, akik ennél többet vagy kevesebbet tartanak helyesnek: 22 százalék szerint más ügyekben is konzultálnia kellene a kabinetnek a zsidó vezetőkkel, 48 százalék szerint viszont semmilyen ügyben nincs erre szükség. Szignifikáns, ám mérsékelt különbség van antiszemitizmus és pártpreferencia szerint az egyes csoportok között: a jobbikosok és az erősen antiszemiták nagyjából 10 százalékponttal kisebb arányban gondolják úgy, hogy a kormánynak ki kellene kérnie a zsidó közösségek véleményét, mint a teljes népesség (15. táblázat).

15. táblázat

A kormány zsidó közösségek felé tanúsított konzultációjáról alkotott vélemények

	Fidesz	Jobbik	Jobbik nélküli ellenzék	bizony- talanok	erősen antiszemiták	teljes népesség
a kormány minden nagy fontosságú döntés előtt kérje ki a zsidó közösség képviselőinek véleményét is	25	14	31	19	16	22
a kormány csak a zsidó közösségre vonatkozó döntések előtt kérje ki a zsidó közösség képviselőinek véleményét	68	50	71	64	51	64
nincs szükség arra, hogy az állami döntéshozók a zsidó közösség képviselőinek véleményét is kikérjék	49	55	42	47	58	48

A zsidó közösség lehetséges megnyilvánulási formáival kapcsolatban ennél is megosztottabb a közvélemény (16. táblázat). 26 százalék odáig menne, hogy a zsidó szervezetek a kormány minden egyes nagy fontosságú döntésével kapcsolatban nyilvánítsanak véleményt, még akkor is, ha nem kérték fel őket. Szűk többség (57 százalék) szerint ezt csak akkor tegyék meg, ha a kormány felkérte őket, és alig vannak kevesebben (49 százalék) azok, akik a kéretlen állásfoglalást is helyeslik - de csak akkor, ha a zsidóságot érintő ügyekről van szó. A megosztottságot jelzi, hogy 51 százalék viszont úgy gondolja, hogy a zsidó szervezeteknek csak saját vallási ügyeikkel kellene foglalkozniuk, a kormány döntéseivel nem. A véleménynyilvánításban is ugyanakkora nagyságrendűek a különbségek antiszemitizmus és pártpreferencia tükrében: az erősen antiszemiták és a jobbkiosok 29 százalékban helyeslik a kéretlen zsidó véleménynyilvánítást (szemben a teljes népesség 49 százalékával), és 68 százalékuk gondolja úgy, hogy a kormány döntéseit egyáltalán nem kellene kommentálniuk a zsidó szervezeteknek (szemben a teljes népesség 51 százalékával). A zsidó közösséget "csendre intők" jó része nem az antiszemiták közül kerül ki. A konzultáció és véleményformálás helyes irányáról és mértékéről vallott lakossági vélemény tehát csak részben függ össze a zsidóellenes predispozícióval.

16. táblázat

"A zsidó közösség képviselői nyilvánítsanak véleményt..."

(százalék)

	Fidesz	Jobbik	Jobbik nélküli ellenzék	bizonytalanok	erősen antiszemiták	teljes népesség
a kormány <u>minden nagy fontosságú</u> döntésével kapcsolatban, akár felkérték őket erre, akár nem	28	11	40	23	23	26
a kormánynak <u>a zsidó közösségre</u> vonatkozó minden döntésével kapcsolatban, akár felkérték őket erre, akár nem	54	29	59	47	29	49
a zsidó közösség képviselői csak akkor nyilvánítsanak véleményt a kormány döntéseivel kapcsolatban, ha erre a döntéshozók felkérlik őket	60	60	58	52	58	57
a zsidó közösség képviselői ne foglalkozzanak a kormány döntéseivel, hanem csak saját vallási ügyeikkel	54	68	44	46	59	51

A válaszok még ennél is jobban megoszlanak abban, hogy milyen hatása lehet a zsidó szervezetek kiállításának (17. táblázat). A pozitív hatással (hozzájárul a párbeszédhez és a zsidóellenesség csökkenéséhez) 43 százalék, a negatívval (növeli a zsidóellenességet) 47 százalék ért egyet. A pozitív állítással a jobbkiosok és az erősen antiszemiták kevésbé értenek egyet (29 százalék és 27 százalék), a negatív pedig kismértékben népszerűbb a körükben (52 százalék és 57 százalék). Ez ugyanakkor ismét azt bizonyítja, hogy a zsidó szervezetek kiállításának hatásáról a vélemények nem kizárólag pártpreferencia és antiszemitizmus szerint szóródnak: a baloldali pártok szavazói és a nem antiszemiták is megosztottak a kérdésben.

17. táblázat

„Ha a zsidó közösség képviselői minél több kérdésben hallatják szavukat...”

(százalék)

	Fidesz	Jobbik	Jobbik nélküli ellenzék	bizonytalanok	erősen antiszemita	teljes népesség
az hozzájárul a párbeszédhez és a zsidóellenesség csökkenéséhez	44	29	55	42	27	43
az csak növeli a zsidóellenességet	48	52	50	43	57	47

Összességében a válaszadók elsőprő többségének, 87 százaléknak a fenti ügyek következtében nem változott a véleménye a zsidó közösségről. 8 százalék nyilatkozott úgy, hogy romlott a véleménye, 3 százaléknak pedig javult – ebben viszont erős szerepet játszott a politikai háttér. A negatív mérleg nagymértékben abból tevődik össze, hogy az erősen antiszemita és a jobbikosok öszképe romlott. Kismértékben a kormánypártiak mérlege is negatívabb lett, azonban a nem antiszemita és a baloldali szavazóké még minimálisan javult is. A politikai polarizáció mellett azonban az is intő jel lehet a zsidó közösség számára, hogy a bizonytalanok véleményének mérlege is negatív. Ám mégegyszer hangsúlyozzuk, hogy csak nagyon kis elmozdulásról beszélünk.

18. táblázat

„Mindezeket az ügyeket figyelembe véve az Ön véleménye a magyarországi zsidó közösségről az elmúlt hónapokban...?”

(százalék)

	Fidesz	Jobbik	Jobbik nélküli ellenzék	bizonytalanok	erősen antiszemita	teljes népesség
romlott	7	24	5	4	28	8
nem változott	88	72	85	92	70	87
javult	3	2	7	1	2	3

Elemzésünk lezárásaként kitérünk arra, hogy a különböző fejezetekben tárgyalt megközelítések egymáshoz képest mennyire alkotják erős magyarázatát az antiszemitizmusnak. Azt vizsgáljuk meg ebben a szakaszban, hogy az eddig külön-külön bemutatott összefüggések egymással összehasonlítva milyen hierarchikus viszonyban vannak: melyik számít a legerősebbnek, és melyek azok, amelyek kevésbé szorosan függenek össze az antiszemitizmussal. Ezt a statisztikai elemzésekben az úgynevezett logisztikus regressziós modellel szokás kimutatni: ez olyan elemzés, amely számos változót (kérdést, állítást) egyidejűleg vesz számításba. Az elemzésnek egy eredményváltozója van: az a jelenség, vélemény, attitűd vagy viselkedésforma, amelyet meg kívánunk magyarázni. A jelen elemzés során ez az – eddig is használt – átfogó antiszemitizmus-indikátor: az erősen és a mérsékelten antiszemita csoportokat együtt kezelve minden olyan válaszadó ebbe a kategóriába került, aki számottevő mértékben hajlamos volt egyetérteni a zsidóellenes állításokkal. A modell azt vizsgálja, hogy a magyarázó változók (a kutatás szinte összes állítása, kérdése) alapján milyen valószínűséggel lehet előrejelezni, hogy valaki bekerül-e az így meghatározott antiszemita csoportba (19. táblázat). Az összefüggés erősségét mérő mutató egyes értéket vesz fel abban a hipotetikus

esetben, ha az adott modell 100 százalékban megmagyarázza az eredményváltozót: más szóval, ha a magyarázó tényezőkből teljes mértékben kikövetkeztethető, hogy valaki az antiszemita kategóriába sorolódik-e, vagy sem. A mutató minimuma 0, ebben az esetben teljesen függetlenek a modell változói a zsidóellenességtől. Látható, hogy az első modellben szereplő magyarázó tényezők – a kérdőív szinte összes kérdése és állítása, amelyek pontos felsorolása a függelékben található – együttesen mintegy 60 százalékos valószínűséggel képesek előrejelezni, hogy ki kerül be az antiszemita csoportba (ez igen magasnak számít a politikai szociológiában). Úgyis mondhatnánk, hogy a zsidóellenesség 40 százalékban olyan tényezőktől függ, amely a kutatásunk keretén kívül esett.

Következő lépésben ezt az átfogó modellt szétbontottuk, hogy kiderítsük, külön-külön milyen erősségű magyarázatot (előrejelzést) adnak az egyes fejezetekben tárgyalt kérdések. A második modellben kizárólag a társadalmi-demográfiai háttérváltozók szerepelnek; a harmadikban csak a politikai önelhelyezés és a pártválasztás található; a negyedik az idegenellenességgel kapcsolatos változókat tartalmazza; az ötödik a rendpártiságot, a nacionalizmust, a „normaszegés” elutasítását és a politikai pesszimizmust (11. lábjegyzetben a konkrét kérdések); végül a hatodik az aktuális események megítélését. Függelékben található az elemzés során felhasznált valamennyi állítás, kérdés.

19. táblázat

A különböző megközelítéseket bemutató modellek magyarázóerejének összehasonlítása

modell	az összefüggés erőssége ¹⁰
1. teljes	0,604
2. demográfiai (kor, nem, településtípus, vagyoni helyzet, vallásosság)	0,087
3. pártpreferencia és politikai önbesorolás (bal-jobb, konzervatív-liberális, mérsékelt-radikális skálák)	0,199
4. más etnikumokkal szembeni idegenellenesség	0,335
5. egyéb politikai kérdések (rendpártiság; nacionalizmus; „normaszegés”, másság, elutasítása; pesszimizmus) ¹¹	0,370
6. aktuális események megítélése (kormány és a zsidó közösség közötti párbeszéd, konfliktusok)	0,060

¹⁰ Nagelkerke R négyzet mutató. Egyes érték a maximuma, ezt akkor veszi fel, ha a modellben szereplő változók teljes mértékben megmagyarázzák az eredményváltozót (jelen esetben az antiszemitizmust), nullás értéket pedig akkor, ha semmilyen mértékben nem magyarázzák meg, ha teljesen függetlenek attól. Statisztikai okokból az összes magyarázó tényezőt úgynevezett dichotóm változónak kódoltuk: csak kétfajta értéket vehettek fel (budapesti vagy vidéki, fiatal vagy idős, diplomás vagy nem-diplomás, stb.) Mindegyik modell szignifikáns 95 százalékos szinten.

¹¹ A következő kérdéseket tartalmazza a modell:

- *Rendpártiság*: „Szigorú büntetéssel sújtaná-e azokat, akik kábítószert fogyasztanak?”; „Támogatná-e a halálbüntetés kiszabását?”;
- *Nacionalizmus*: „Határozottabban kellene fellépni a szomszédos országokban élő magyar kisebbségek érdekében”; „Nemzeti értékeink védelme fontosabb, mint az EU tagság”; „A fontosabb kérdésekben az erősen nemzeti érzelmű embereknek legyen döntő szavuk”
- *„Normaszegés”, másság elutasítása*: „Erdőcstelen dolognak tartja-e a homoszexualitást?”; „Szigorítaná-e a terhesség-megszakítást?”
- *Politikai pesszimizmus*: „Ebben az országban csak tisztességtelen úton lehet meggazdagodni”; „Az embereknek, ha akarják, van lehetőségük az ország sorsának befolyásolására”; „Politikusok, ha gyakorta hibáznak is, de az emberek javát keresik”; „Manapság az embereknek sokszor a bíróságok sem szolgáltatnak igazságot”; „Kevesen vannak, akik bízhatnak a jövőben”; „Mostanában minden és mindenki megvehető”

Látható, hogy az aktuális események megítélése és a demográfiai háttérváltozók csak igen enyhe – de szignifikáns – összefüggésben vannak az antiszemitizmussal. Ennél már lényegesen erősebb, de még mindig mérsékeltnek mondható a politikai kérdések hatása: a pártválasztás és a politikai önbesorolás alapján megközelítőleg 20 százalékos valószínűséggel vagyunk képesek kikövetkeztetni, hogy a válaszadó az antiszemita csoportba került-e, vagy sem. Igazán csak az idegenellenesség és a társadalmi attitűdök modellje rendelkezik meghatározó magyarázóerővel. *A szakirodalom régóta ismert állítását kutatásunk is igazolta: az előítéletesség ritkán jár egyedül, az általános idegenellenesség gyakran ölt alakot az antiszemitizmusban is. A tekintélyelvűség, a hagyományos normaszegés üldözése, a rendpártiság és a nacionalizmus olyan politikai karakterstruktúrát eredményez, amely fogékonyra teszi az állampolgárt a zsidóellenességre is. Összességében a „mátság” elutasítása növeli leginkább az antiszemitizmus valószínűségét: nyilvánuljon meg akár a bevándorlók, a melegek, a kábítószer-fogyasztók, vagy más etnikumok, kisebbségek elutasításában.* Ugyanakkor a statisztikai elemzés azt is aláhúzza, hogy jelentős mértékben a kutatásunkon kívüli tényezőkhöz múlik az, hogy ki ért egyet a zsidóellenes állításokkal. Kérdőíves felméréssel ennek egészen pontos előrejelzése lehetetlen.

12. Összefoglalás

Kutatásunk egyik fő tanulsága az volt, hogy a magyar közönséget csak igen mérsékeltten foglalkoztatják a zsidósággal kapcsolatos kérdések. Számos kérdés kapcsán a „nem tudom” válaszok magas arányából, az inkonzisztens válaszok gyakoriságából következtethettünk arra, hogy a válaszadók jó része nem tudott véleményt alkotni a témában, nem volt képes viszonyulni a zsidósággal kapcsolatos részletkérdésekhez. Ugyanakkor ahhoz képest mégis számottevő az érdeklődés, hogy olyan ügyről van szó, amely a lakosság nagy többségét nem érinti közvetlenül.

További fontos módszertani megfigyelésünk arra vonatkozott, hogy kérdőíves kutatással csak véleményt, előítéletet és attitűdöt lehet mérni, viselkedést, például diszkriminációt nem. A kérdőívünkben szereplő zsidóellenes állítással való egyetértés tehát viselkedésnél kevesebb, ugyanakkor azért pusztán véleménynél mégiscsak több, ezért talán szerencsésebb attitűdnek nevezni: bizonyos mértékű cselekvési hajlandóságot, predispozíciót fejez ki. Az általunk helyesnek vélt interpretáció szerint az antiszemitizmust mérő kérdések elsősorban hangulatot mutatnak: egy olyan megnyilvánulásról van szó, amelynek természetes jellemzője a változékonyság.

Ennek tudatában elsősorban olyan indikátorokkal mértük az antiszemita előítéletek nagyságát, amelyekben van összehasonlítási alapunk 2013-as és régebbi adatokkal. Ezek az adatok a zsidókkal kapcsolatos képzetek, tévhitek népszerűségére, – kognitív antiszemitizmus –, és a zsidókhöz fűzött érzelmi viszonyra, társadalmi távolságra – affektív antiszemitizmus – vonatkoznak. Ez alapján a zsidóellenesség 2010-ben erősödött meg számottevően (feltevésünk szerint nem függetlenül a Jobbik mainstreammá válásától), azóta változatlan szinten maradt. 2013-ról 2014-re is csak egészen apró elmozdulások történtek, egyfajta polarizációnak lehetünk tanúi: a több kérdésre is zsidóellenes választ adó erősen antiszemiták aránya minimálisan nőtt, ugyanakkor a nem antiszemiták is valamivel többen lettek.

A társadalom érzelmi antiszemitizmusa jelentős részben egy általános idegenellenesség megnyilvánulása: azok a válaszadók, akik elutasítóbbak voltak más etnikumokkal szemben is, nagyobb valószínűséggel idegenkedtek a zsidóktól. Intuitíve azt gondolhatnánk például, hogy aki

zsidót nem fogadna el szomszédjaként, az a bőrfejűeket szívesebben látná, ám éppen ellenkezőleg: az ilyen válaszadó még a skinhead-ektől is nagyobb arányban zárkózna el. Ettől még persze az antiszemitizmusnak lehetnek és vannak is speciális vonásai, ám látni kell, hogy a magyar lakosság jelentős része számára a „zsidó” pusztán a másság egyik (akár szimbolikusan is felfogható) letéteményese, és *ilyen minőségében* érez antipátiát iránta – éppúgy, ahogy más etnikumok iránt is.

A kutatás egyik kiemelt kérdése az volt, hogy mely társadalmi csoportok és milyen indíttatásból lesznek fogékonyak az antiszemitizmusra. Erre az elemzés azt a választ adta, hogy a társadalmi csoport-hovatartozás és a zsidóellenesség szinte teljesen függetlenek egymástól: sem a jövedelem, sem az iskolai végzettség vagy a munkavállalás jellege, az életkor, a vallásosság nem mutat egyértelmű összefüggést az antiszemitizmus elterjedtségével. Annyit jelenthetünk ki, hogy a férfiak, a politikai iránt aktívan érdeklődők és a Jobbik szavazói az átlagnál jóval nagyobb arányban vallanak zsidóellenes nézeteket, ám még ezek a tényezők is csak részben magyarázzák az antiszemitizmust. Szintén növeli a zsidóellenesség valószínűségét a nacionalista, rendpárti, tekintélyelvű társadalmi attitűd, és a másság különböző formáinak (homoszexualitás, kábítószer-fogyasztás, bevándorlás) elutasítása, ugyanakkor a pesszimista emberkép független az antiszemitizmustól. Ezek az attitűd-kérdések – az idegenellenességgel együtt – a legerősebb magyarázó tényezői az antiszemitizmusnak.

A vészidőkre emlékeztető mélyen megosztja a magyar társadalmat: a magyar felelősség kérdéséről éppúgy megoszlanak a vélemények, mint arról, hogy a jelenlegi közbeszédben napirenden kell-e tartani a kérdést. Ezekben az ügyekben időbeli elmozdulás nem volt tetten érhető, ám a nyílt holokauszt-tagadó és -relativizáló kijelentések támogatottsága a 2006-os 6-8 százalékról fokozatosan körülbelül 12-15 százalékra emelkedett.

Az Izrael-ellenesség a közéleti diskurzusban elsősorban a Jobbik retorikájában kapcsolódik össze az antiszemitizmussal, ám ezt a párt szavazói csak igen mérsékelten követik. Ezekben a kérdésekben azt tapasztaltuk, hogy a válaszadók elég nehezen tudnak viszonyulni a számukra szó szerint rendkívül távoli problémához, ám a hazai közbeszédben is ismert állítások mentén kirajzolódott, hogy az antiszemita személyek nagyobb arányban voltak készek elítélni a zsidó állam politikáját.

A közvéleménynek alig háromtizede állítja, hogy vannak felismerhető zsidó tulajdonságok, épp csak minden ötödik-tizedik válaszadó tartja magát képesnek arra, hogy általában felismerje a zsidókat. A „felismerési készség” igen erősen összefügg az antiszemitizmussal, ez utóbbira fogékony válaszadók körében többszöröse az átlagnak.

Tulajdonképpen nem meglepő, hogy a választóközönség teljesen megosztott abban a kérdésben, hogy mi számít antiszemitizmusnak, hiszen a tudományos életben sincs konszenzus arról, hogy mit tekinthetünk annak és mit nem. A – joggal vagy jogtalanul – antiszemitának tartott kijelentések megítélése és az erről szóló viták éppen ezért nem tudnak nyugvópontra jutni a nyilvánosság előtt. Kis túlzással nincs olyan kijelentés, amit mindenki zsidóellenesnek tartana, és olyan sincs, amit senki ne tartana annak. A közvélemény alakulása ebben semmilyen jól nyomon követhető mintázatot nem mutat: például még azok a válaszadók is, akik szerint korlátozni kellene bizonyos foglalkozási csoportokban a zsidók számát, felerészben antiszemitának tartják ezt az állítást. Úgy tűnik, hogy az antiszemiták egy része teljesen legitimnek tartja az antiszemitizmust.

Végül a kormány és a zsidó szervezetek között a közelmúltban kialakult konfliktusokról kérdeztük a válaszadókat, különös tekintettel a német megszállási emlékműre. Az adatok tanulsága az, hogy enyhe többségben vannak az ellenzők, ám még ebben, a médiában viszonylag tartósan jelen lévő ügyben is nagyon sok válaszadó bizonytalan: sokan még azt sem tudják, hogy az emlékmű a

német felelősséget és a magyar ártatlanságot szimbolizálja. A kormány és a zsidó közösségek közötti párbeszédre is megoszlanak a vélemények, abban is, hogy a kormánynak mikor kellene kikérni a zsidó szervezetek véleményét (mindig, csak az őket érintő kérdésben, vagy abban se), és abban is, hogy a zsidó szervezeteknek milyen esetekben kellene nyilvános állásfoglalást tenni. Mindenesetre a konzultáció és véleményformálás helyes irányáról és mértékéről vallott lakossági vélemény a jelek szerint csak részben függ össze a zsidóellenes prediszpozícióval. Abban a közvélemény közel fele-fele arányban oszlik meg, hogy a zsidó közösség kiállása növeli vagy csökkenti az antiszemitizmust. A válaszadók elsőprő többségének a zsidókról alkotott véleménye nem változott a konfliktusok következtében, ám kicsit többen vannak olyanok, akiknek romlott, mint akiknek javult.

Függelék

A teljes logisztikus regressziós modell

Változó	Modell	Béta	Standard hiba	Szignifikancia-szint	Exponenciális Béta (Eszélyhányados)
Budapest	2	1,182	,415	,004	3,262
Diplomás	2	,693	,433	,110	1,999
Alsó jövedelmi csoport	2	,729	,358	,042	2,073
Felső jövedelmi csoport	2	,433	,361	,230	1,541
Nem jár rendszeresen templomba	2	-,540	,309	,081	,583
40 év alatti	2	,179	,334	,593	1,196
Max. 8 általánost végzett	2	-,051	,382	,894	,950
Jobbik-szavazó	3	,978	,422	,021	2,660
Nagyon vagy inkább érdekli a politika	3	,231	,306	,451	1,259
Ball-jobb skálán jobboldali (7 fokú skálán legalább 5-ös érték)	3	,280	,321	,383	1,323
Konzervatív (7 fokú skálán min. 5)	3	,670	,297	,024	1,954
Radikális (7 fokú skálán min. 5)	3	,820	,384	,033	2,270
Elfogadna arab szomszédot	4	,406	,389	,296	,666
Elfogadna amerikai szomszédot	4	1,152	,422	,006	,316
Elfogadna cigány szomszédot	4	1,171	,435	,007	,310
Elfogadna kínai szomszédot	4	,594	,409	,146	1,812
Elfogadna homoszexuális szomszédot	4	,680	,389	,081	1,974
Elfogadna erdélyi magyar szomszédot	4	,377	,389	,333	1,458
Elfogadna bőrfejú szomszédot	4	-,026	,487	,958	,975
Elfogadna néger szomszédot	4	-,746	,415	,072	,474
Elfogadna román szomszédot	4	,063	,402	,875	1,065
Elfogadna sváb szomszédot	4	-,368	,417	,377	,692
Korlátozná az országban élő színesbőrűek számát	4	1,420	,302	,000	4,136
Szigorítaná a menekültek befogadását	4	1,328	,360	,000	3,772
Szigorítaná a terhesség-megszakítást	5	,664	,313	,034	1,943
Támogatná a halálbüntetés kiszabását	5	,436	,304	,152	1,547
Erkölcstelen dolognak tartja a homoszexualitást	5	1,030	,321	,001	2,800
Szigorú börtönbüntetéssel sújtaná azokat, akik kábítószert fogyasztanak	5	,325	,290	,262	1,384
Politikusok, ha gyakorta hibáznak is, de az emberek javát keresik	5	,045	,351	,897	1,046
Ebben az országban csak tisztességtelen úton lehet meggazdagodni	5	,360	,344	,295	1,434
Határozottabban kellene fellépni a szomszédos országokban élő magyar kisebbségek érdekében	5	-,253	,319	,428	,777
Az embereknek, ha akarják, van lehetőségük az ország sorsának befolyásolására	5	,019	,308	,950	1,020

Változó	Modell	Béta	Standard hiba	Szignifikancia-szint	Exponenciális Béta (Esélyhányados)
Manapság az embereknek sokszor a bíróságok sem szolgáltatnak igazságot	5	-,320	,324	,323	,726
Nemzeti értékeink védelme fontosabb, mint az EU tagság	5	,302	,322	,349	1,352
Kevesen vannak, akik bízhatnak a jövőben	5	-,120	,333	,719	,887
A fontosabb kérdésekben az erősen nemzeti érzelmű embereknek legyen döntő szavuk	5	,655	,309	,034	1,924
Az ország vezetői nem igazán törődnek az Önhöz hasonló emberek sorsával	5	-,581	,338	,086	,560
A hittan legyen kötelező az iskolákban	5	,237	,307	,439	1,268
Mostanában minden és mindenki megvehető	5	,537	,337	,112	1,711
Ma is erkölcsi kötelesség nyíltan állást foglalni a trianoni döntés ellen	5	,706	,310	,023	2,026
Mindezeket az ügyeket figyelembe véve az Ön véleménye a magyarországi zsidó közösségről az elmúlt hónapokban romlott vagy javult?	6	,193	,323	,550	1,213
KONSTANS		-9,787	1,726	,000	,000

Megjegyzés: eredményváltozó: átfogó antiszemitizmus-indikátor (kognitív és affektív-antiszemitizmus, lásd 5. ábra). Vastag betűvel a 95 százalékos szinten szignifikáns változók. A modell oszlopban a sorszám arra utal, hogy hányadik részmodellbe került az adott változó (2= demográfiai; 3= pártpreferencia és önelhelyezés, 4= más etnikumokkal szembeni idegenellenesség; 5= rendpártiság, nacionalizmus, tekintélyelvűség, „normaszegés” elutasítása; 6= aktuális események megítélése). Az esélyhányados azt fejezi ki, hogy milyen mértékben növeli a zsidóellenesség valószínűségét a magyarázó változó. Például a Jobbik-szavazó – minden más tényező változatlanlansága mellett – átlagosan 2,66-szor valószínűbb, hogy válasza alapján az antiszemita csoportba fog kerülni, mint a nem Jobbik szavazó. Ugyanakkor az, aki elfogadna amerikai szomszédot, csak 0,3-szor akkora eséllyel kerül az antiszemiták közé: tehát sokkal valószínűbb, hogy nem kerül oda. A többváltozós elemzés tanúsága szerint a menekültek befogadásának és a színesbőrűek számának korlátozásával való egyetértés növeli a legnagyobb valószínűséggel (3,8 és 4,1-szeres értékkel) azt, hogy a válaszadó az antiszemita csoportba kerül.

Tett és Védelem Alapítvány

1052 Budapest. Semmelweis utca 19.

+36 1 267 57 54, +36 30 207 5130

<http://www.tev.hu>

info@tev.hu